

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ПОКАЛЮК Віктор Миколайович

УДК 377.3:[355.588:614.8(043.5)]

**СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ
ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНІЙ
СЛУЖБІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

**Реферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук**

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано в Національному університеті цивільного захисту України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ДІДЕНКО Олександр Васильович,
Національна академія Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького,
заступник начальника, начальник відділення наукової,
науково-технічної діяльності та інтелектуальної
власності науково-організаційного відділу;

доктор педагогічних наук, професор
ЛИТВИН Андрій Віленович,
Львівський державний університет безпеки
життєдіяльності, професор кафедри практичної
психології та педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
ФЕДОРЕНКО Олена Іванівна,
Харківський національний університет внутрішніх
справ, завідувач кафедри психології, соціології та
педагогіки навчально-наукового інституту № 3.

Захист відбудеться 14 березня 2025 року о 10.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 70.052.05 у Хмельницькому національному університеті, за адресою: зала засідань, вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, 29016.

Із дисертацією можна ознайомитися на сайті <https://khmnu.edu.ua/> та в науковій бібліотеці Хмельницького національного університету, за адресою: вул. Кам'янецька, 110/1, м. Хмельницький, 29016.

Реферат розіслано 13 лютого 2025 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ірина АНДРОЩУК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Стрімкий науково-технологічний прогрес та антропогенні зміни суттєво впливають на появу надзвичайних ситуацій (НС) за різними рівнями й масштабами, починаючись, зокрема, на економіці, соціальній галузі, психічному здоров'ї людей. За таких умов помітно зростає роль фахівців Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України (ЦЗ), які виконують завдання в складних умовах невизначеності, високих ризиків і дефіциту часу. Оперативно-рятувальна служба ЦЗ охоплює органи управління, аварійно-рятувальні формування центрального підпорядкування, аварійно-рятувальні формування спеціального призначення, спеціальні авіаційні, морські й інші формування, державні пожежно-рятувальні підрозділи (частини), навчальні центри, формування та підрозділи забезпечення.

Найбільш мобільними, технічно оснащеними й підготовленими структурами, що забезпечують ліквідацію НС і їхніх наслідків, є пожежно-рятувальні та аварійно-рятувальні підрозділи Оперативно-рятувальної служби ЦЗ. У зв'язку з цим для виконання нагальних завдань постає об'єктивна потреба в підвищенні кваліфікаційних вимог до професійної компетентності та рівня підготовленості кваліфікованих робітників структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, що беруть безпосередню участь у гасінні пожеж, ліквідації НС, їхніх наслідків, проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, наданні допомоги постраждалому населенню, особливо в умовах ракетно-бомбових ударів по об'єктах і територіях нашої держави, коли ризик для життя максимальний.

Нині кваліфіковані робітники Оперативно-рятувальної служби ЦЗ докладають багато зусиль до ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій воєнного походження (гасіння пожеж, розбирання завалів, пошук і порятунок людей, які опинилися під завалами й потребують невідкладної допомоги, укріплення нестійких будівельних конструкцій); до евакуації населення; надання домедичної допомоги; усунення наслідків руйнувань критичної інфраструктури (водопостачання, електромережі, транспортні комунікації, організація тимчасових притулків, забезпечення постраждалих водою, їжею, медичними засобами тощо). Рятувальники працюють в умовах постійної загрози повторних обстрілів, співпрацюють зі структурними підрозділами Збройних сил України для гарантування безпеки операцій у зонах бойових дій, мінімізують наслідки руйнувань, незважаючи на ризики для свого життя.

В умовах воєнного стану структурні підрозділи Оперативно-рятувальної служби ЦЗ виконали понад 131 720 виїздів для ліквідації наслідків обстрілів населених пунктів. Урятовано життя 4 522 осіб, ліквідовано понад 17 390 пожеж, підвезено населенню понад 14 160 т харчових продуктів, 139 850 т питної і технічної води. Надано психологічну допомогу та евакуйовано з районів ведення бойових дій понад 2 млн 760 тис. осіб. Основна причина пожеж (близько 90 %) – бойові дії російських військ на території України [ЗВІТ про основні результати діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій у 2023 році, с. 11].

Екстремальний характер професійної діяльності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, а також складний процес їхньої професійної підготовки зумовлюють підвищені вимоги до фізіологічної, фізичної, психічної та соціальної сфер особистості. У зв'язку з цим важливим завданням відомчих закладів професійної (професійно-технічної) освіти є підвищення якості підготовки особового складу оперативних розрахунків структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби ЦЗ.

Концептуальні засади й напрями розвитку системи професійної (професійно-технічної) освіти, а також модернізації підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ обґрунтовано на підставі положень, законодавчих актів і нормативних документів: «Конституція України» (1996); «Кодекс цивільного захисту України» (2013); Закони України «Про освіту» (2017), «Про професійну (професійно-технічну) освіту» (1998, зі змінами 2023), «Про професійний розвиток працівників» (2019), «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення повноважень суб'єктів забезпечення цивільного захисту, вдосконалення законодавства з питань захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій, організації та проведення евакуації населення, забезпечення охорони життя та здоров'я громадян» (2024); «Концепція розвитку освіти України на період 2015 – 2025 роки» (2014); «Стратегія сталого розвитку України до 2030 р.» (2017); постанови Кабінету Міністрів України від 08.03.2024 № 270 «Про внесення змін до Положення про єдину державну систему цивільного захисту і Положення про організацію оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій та організації зв'язку у сфері цивільного захисту»; «Про затвердження Державного стандарту професійної (професійно-технічної) освіти» від 20 жовтня 2021 року № 1077; «Державний освітній стандарт з професії 5161 «Пожежний-рятувальник» (2023); «Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників у сфері цивільного захисту України» (вип. 92), відповідно до наказу Міністерства економіки України від 12 січня 2022 року № 4803-03/1211, що затверджений наказом Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 05 грудня 2018 року № 707, у редакції наказу Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 17 січня 2022 року № 41; «Порядок підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту», що затверджений наказом МВС України від 26 травня 2020 року № 412, «Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій», затверджене постановою Кабінету Міністрів України 16 грудня 2015 року № 1052, у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 року № 923, «Положення про Оперативно-рятувальну службу цивільного захисту», затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України від 3 липня 2014 року № 631, у редакції наказу Міністерства внутрішніх справ України від 27 грудня 2023 року № 1073, інші нормативні документи.

У цих та інших документах окреслено пріоритетні цілі й завдання професійної підготовки фахівців Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, як-от: орієнтація освітнього процесу на національні та загальнолюдські цінності; окреслення стратегії професійного навчання кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ в умовах воєнного стану; раціональне поєднання теорії та практики в професійній підготовці; застосування інноваційних освітніх стратегій і тактик у викладанні фахових дисциплін; створення, упровадження та творче використання дидактичних засобів нового покоління в умовах цифровізації для формування готовності пожежних-рятувальників до майбутньої професійної діяльності тощо.

Вивчення дисертацій, монографій, публікацій у галузевих збірниках наукових праць, наукометричних профілів учених, баз даних із відкритих електронних бібліотек засвідчило, що автори досліджують різні аспекти цієї проблеми загальнодержавного значення, а саме: процес фахової підготовки до виконання професійних дій в умовах впливу чинників екстремальних ситуацій (А. Большакова, Л. Гонтаренко, О. Діденко, О. Коқун, М. Корольчук, В. Лефтеров, С. Миронець, А. Мірошніченко, В. Пліско,

С. Полторака, О. Скленя, О. Федоренко, С. Яворський та ін.); теоретичні й методичні аспекти підготовки фахівців служб із надзвичайних ситуацій (О. Бикова, Н. Вовчата, Л. Дідух, М. Козяр, М. Коваль, А. Литвин); зарубіжний досвід підготовки працівників оперативно-рятувальної служби (О. Гада, І. Іванченко, М. Ковальчук, О. Повстин, В. Садковий); педагогічні та психологічні умови підготовки й підвищення кваліфікації співробітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту (А. Балицька, В. Бут, Н. Вовчата, О. Дячкова, М. Кусій, Л. Перелигіна, Ю. Приходько); формування професійних компетентностей персоналу Державної служби України з надзвичайних ситуацій (В. Архипенко, О. Іващенко, В. Король, М. Купчак, А. Литвин, Ю. Ненько, І. Ножко, М. Пелипенко, О. Повстин, А. Саміло, Р. Сірко, Ю. Таймасов, М. Фомич); правові аспекти підготовки фахівців органів і підрозділів цивільного захисту (М. Козяр, М. Купчак, О. Макарова, А. Олішевський, О. Повстин, В. Ротар, І. Троян); інноваційні методи та технології навчання фахівців оперативно-рятувальних служб (А. Кришталь, І. Малець, Ю. Грицюк, Т. Ткаченко) тощо.

Попри вагомий внесок українських науковців у теоретичний виклад положень і розроблення методичних засад професійної підготовки фахівців оперативно-рятувальної служби, зафіксовано суттєві розбіжності в підходах до обґрунтування фундаментальних засад підготовки фахівців для цієї сфери, а також вузький утилітарний характер методичних рекомендацій. У працях вітчизняних учених основну увагу зосереджено на професійній підготовці фахівців у вищій школі сфери ДСНС України. Водночас поза дослідницьким фокусом перебувають заклади загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти, що також підпорядковані ДСНС України.

Цілісне розв'язання проблеми підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ на теоретико-методологічному й організаційно-педагогічному рівнях потребує спеціального вивчення.

У теоретико-практичній площині порушеного питання виявлено низку *суперечностей*, що потребують розв'язання:

– у контексті *соціально-економічних потреб* – між зростанням вимог суспільства до професійної компетентності виробничого персоналу Оперативно-рятувальної служби ЦЗ і реальним станом готовності до виконання складних професійних функцій; потребою соціуму у висококваліфікованих робітничих кадрах Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, здатних швидко адаптуватися до екстремальних умов динамічної професійної діяльності, і традиційною системою їх професійної підготовки; розширенням напрямів професійної діяльності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ та реальним станом сучасної системи відомчої професійної (професійно-технічної освіти); зростанням соціального значення професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ і недостатнім усвідомленням ролі кваліфікованих робітників цієї служби в гарантуванні безпеки життєдіяльності та здоров'я людей, захисту навколишнього середовища й об'єктів інфраструктури в умовах НС;

– у контексті *професійно-особистісних потреб* – між підвищенням престижу професії рятувальника як важливої умови безпеки держави й громадян та недостатнім рівнем потреб задоволення кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ у якісній фаховій підготовці й реальним станом сформованості професійно важливих якостей, що забезпечують її вияв у професійній діяльності; необхідністю актуалізації перспектив власного професійного становлення і розвитку на основі професійного самовизначення й недостатньо сформованими вміннями окреслювати нові професійні цілі, проєктувати індивідуальну освітню траєкторію для їх реалізації;

– у контексті потреб професійної педагогіки – між очікуваннями суспільства на якісні зміни в системі відомчої професійної (професійно-технічної) освіти, відповідно до світових освітніх стандартів, та недосконалістю наукового обґрунтування концептуальних засад удосконалення підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ; об'єктивною потребою у створенні науково обґрунтованої системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ і недостатньою увагою до обґрунтування її методологічних засад; інтенсифікованими потребами кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ в оволодінні фаховими знаннями, уміннями, навичками для побудови індивідуальної траєкторії професійного становлення й самовизначення та недосконалістю методик і механізмів забезпечення якості професійної підготовки пожежників-рятувальників; прогресивними й конструктивними ідеями зарубіжного досвіду підготовки особового складу рятувальних служб і недостатнім рівнем його використання у вітчизняній освітній практиці;

– у контексті потреб педагогічної практики – між сучасними викликами й загрозами у сфері ЦЗ, необхідністю увідповіднення з міжнародними стандартами у сфері безпеки й реагування на НС та недосконалістю нормативно-правового, науково-педагогічного забезпечення та навчально-методичного супроводу професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ; необхідністю створення оптимальних педагогічних умов для підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ традиційними підходами до організації теоретичного й практичного навчання; потребою оновлення змісту професійної підготовки, згідно з Державними освітніми стандартами за робітничими професіями й усталеними підходами до його відбору, необхідністю впровадження інноваційних форм, методів і педагогічних технологій навчання та реальним станом їх реалізації в освітньому процесі.

Досягнення ефективності підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ можливе за умови розв'язання описаних суперечностей на основі розроблення та практичної реалізації системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Актуальність задекларованої проблеми, недостатній рівень її розроблення в педагогічній теорії та практиці, виявлені суперечності й посилені науково-практичні потреби в їх розв'язанні зумовили вибір теми дослідження: **«Система підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію підготовлено згідно з планом науково-дослідницької роботи Хмельницького національного університету «Формування особистості як суб'єкта самотворення» (ДР № 0119U103663), пріоритетними напрямками наукових робіт, що потребують нагального розроблення й упровадження в практичну діяльність ДСНС України, відповідно до Концепції наукового забезпечення ДСНС України. Тема затверджена рішенням ученої ради Хмельницького національного університету (протокол № 3 від 28.11.2024 р.), Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України (протокол № 4 від 21.12.2018 р.), а також узгоджена в бюро Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 43 від 29.01.2019 р.).

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та науково-методичне забезпечення системи підготовки кваліфікованих робітників для Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України.

Об’єкт дослідження – професійна підготовка виробничого персоналу для Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України.

Предмет дослідження – система професійної підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності для Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України.

Основні **завдання** наукового пошуку:

- 1) виконати бібліографічний аналіз проблеми професійної підготовки фахівців для рятувальних служб;
- 2) провести ретроспективний аналіз розвитку Державної служби України з надзвичайних ситуацій;
- 3) вивчити зарубіжний досвід підготовки та професійного розвитку фахівців оперативно-рятувальних служб;
- 4) з’ясувати особливості професійної діяльності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України;
- 5) розробити й теоретично обґрунтувати концепцію підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України;
- 6) визначити компоненти, критерії, показники й рівні готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України;
- 7) виявити й схарактеризувати педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України;
- 8) теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити систему підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України;
- 9) підготувати й упровадити в освітню практику навчально-методичне забезпечення освітнього процесу для вдосконалення підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України.

Концепція дослідження. В основу концепції покладено сучасні теорії систем, ключові положення теорій людського й соціального капіталу, принципи професійної педагогіки як субдисципліни педагогічної науки. Міждисциплінарність дослідження потребувала системного підходу, вивчення прямих і зворотних зв’язків у різних підсистемах, що спрямовані на забезпечення професійної підготовки сучасного виробничого персоналу для Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, зокрема кваліфікованих робітників. Це скерувало до актуалізації принципів наступності, випереджувального підходу, з огляду на динаміку змін у технологіях пожежогасіння і проведення аварійно-рятувальних робіт та інших невідкладних робіт, а також з огляду на вогнегасні речовини, нову спеціальну техніку, пожежно-технічне обладнання й аварійно-рятувальний інструмент.

Провідна ідея наукового пошуку – підвищення рівня готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ на основі розроблення й упровадження системних педагогічних інновацій в освітній процес, із залученням сучасних наукових підходів, загальнодидактичних і специфічних

принципів, запропонованого навчально-методичного забезпечення, що спрямоване на досягнення позитивної динаміки у формуванні готовності майбутніх рятувальників до професійної діяльності.

Підготовка кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ потребує аналізу особливостей і цінностей рятувальної діяльності, впливу зовнішніх та внутрішніх чинників, наукових підходів, доцільності психолого-педагогічних дій, цілеспрямованих заходів, сукупності особистісних якостей рятувальників і їхнього професійного потенціалу, що забезпечують готовність до професійної діяльності.

Концепція підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ сконцентрована на трьох концептах: *методологічному, теоретичному й практичному.*

Методологічний концепт відображає інтегрування наукових підходів: системного (трактує професійну підготовку рятувальників як цілісну систему з елементами (підсистемами): цільова, теоретико-методологічна, змістова, організаційно-технологічна, діагностично-результативна); аксіологічного (спрямовує зміст навчання на формування професійних цінностей); особистісно орієнтованого (скерує підготовку на розвиток індивідуальних якостей і професійних компетентностей); компетентнісного (забезпечує розвиток професійних знань, умінь, навичок та особистісних якостей); інтегративного (уможливлює цілісність професійної підготовки); діяльнісного (акцентує на педагогічних інноваціях і навчально-пізнавальних функціях).

Теоретичний концепт формує ключові поняття та їхні дефініції, як-от: «професійна діяльність», «підготовка кваліфікованих робітників», «готовність до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ»; провідні теорії, законодавчі й нормативно-правові засади, що впливають на професійну підготовку; забезпечує обґрунтування системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, з огляду на загальнопедагогічні та специфічні принципи.

Практичний концепт уможливлює інтегрування теорії та практики на основі системного оновлення змісту, форм і методів навчання; використання інноваційних технологій у професійній підготовці кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ; педагогічні умови й методичне забезпечення освітнього процесу; перевірку ефективності запропонованих педагогічних умов та системи в цілому.

Загальна гіпотеза дослідження. Основні положення концепції втілено в *загальній гіпотезі дослідження*, що ґрунтована на такому припущенні: ефективність підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ суттєво підвищиться за умови впровадження теоретично обґрунтованої й експериментально перевіреної системи, розробленої з огляду на результати вітчизняних і зарубіжних студій, сучасні тенденції розвитку освітньої галузі, що позитивно впливає на поетапне підвищення рівня готовності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності.

Загальна гіпотеза конкретизована в **часткових припущеннях**, відповідно до яких підготовка кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ набуває ефективності, якщо:

– виявити специфіку професійної підготовки та реальний стан готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ;

– обґрунтувати методологічні підходи до розв’язання досліджуваної проблеми та її термінологічне поле;

– теоретично обґрунтувати систему підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, з огляду на вимоги Державних освітніх стандартів робітничих професій працівників у сфері ЦЗ України й нормативно-правових документів, що вирізняється чіткою структурно-функційною зорієнтованістю на взаємодію її підсистем (цільової, теоретико-методологічної, змістово-технологічної, діагностично-результативної) та забезпечення поетапності її реалізації;

– виявити педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ (стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; оновлення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; сприяння професійній адаптації кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ під час практичної підготовки; використання інноваційних форм, інтерактивних методів і технологій навчання в підготовці кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ);

– на основі науково обґрунтованих критеріїв, показників і рівнів забезпечити об’єктивну діагностику й оцінювання навчальних досягнень майбутніх кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, поетапне коригування освітнього процесу, спрямованого на формування компонентів їхньої готовності до професійної діяльності;

– підготувати й упровадити в освітню практику навчально-методичне забезпечення для підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Теоретичною основою дослідження слугують наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених за такими проблемними аспектами: гуманістична філософія освіти (В. Андрущенко, Н. Бідюк, Г. Васянович, І. Зязюн, В. Кремень, А. Кузьмінський, О. Пометун, В. Третько); теорія професійної освіти (С. Гончаренко, Р. Гуревич, Л. Лук’янова, С. Максименко, Н. Ничкало, С. Сисоєва, М. Сметанський); психолого-педагогічні основи професійної освіти (О. Акімова, О. Бикова, Г. Грибенюк, Г. Балл, І. Бех, В. Шахов); провідні засади підготовки фахівців цивільного захисту (Н. Вовчаста, М. Коваль, М. Козяр, М. Кришталь, А. Литвин, А. Майборода, В. Михайлов, Ю. Ненько, Л. Перелигіна, В. Пліско, О. Повстин, Ю. Приходько, В. Садковий, Р. Сірко, Ю. Таймасов та ін.); підготовка фахівців у ЗВО зі специфічними умовами навчання (М. Варій, О. Діденко, В. Лефтеров, В. Пліско, В. Собко, О. Шинкарук, В. Ягулов, Г. Яворська); умови розвитку професійної компетентності кваліфікованих робітників (О. Коваленко, Н. Пазюра, В. Радкевич, О. Романишина, В. Петрук, та ін.); проблеми фахової підготовки майбутніх кваліфікованих робітників (І. Андрощук, Р. Гуревич, Т. Десятков, М. Кадемія, П. Лузан, Н. Ничкало, Л. Сушенцева та ін.).

Для досягнення мети й реалізації завдань, перевірки гіпотези використано такі **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз, синтез, систематизація наукових праць із

педагогіки, психології, професійної і безпекової педагогіки, соціології, порівняльної педагогіки для обґрунтування теоретичних засад підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; порівняння й узагальнення для виявлення особливостей вітчизняного та зарубіжного досвіду підготовки працівників рятувальної галузі; індукція, дедукція для визначення й обґрунтування педагогічних умов підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; моделювання і прогнозування для розроблення системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, окреслення прогностичних напрямів її реалізації; *емпіричні* – обсерваційні (самопостереження, спостереження, рефлексія), діагностичні (анкетування, тестування, бесіди, опитування, експертне оцінювання, самоаналіз) – для з'ясування мотивів, цінностей, потреб, рівня знань, виявлення й усунення недоліків; педагогічний експеримент для перевірки ефективності авторської системи й виокремлених педагогічних умов; *методи математичної статистики* (критерій Пірсона χ^2) для опрацювання, оброблення проміжних і кінцевих результатів педагогічного експерименту, аналізу й перевірки вірогідності отриманих результатів, гіпотез, ефективності запропонованої системи та дієвості запропонованих авторських методик.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: *уперше* обґрунтовано концепцію підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; теоретично аргументовано й експериментально перевірено ефективність системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, що охоплює взаємопов'язані підсистеми (цільову, теоретико-методологічну, змістово-технологічну, діагностично-результативну); визначено, теоретично обґрунтовано педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ (стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; оновлення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; сприяння професійній адаптації кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ під час практичної підготовки; використання інноваційних форм, інтерактивних методів і технологій навчання в підготовці кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ);

– *удосконалено* структуру готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ (мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний компоненти), критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-орієнтаційний, операційно-результативний, емоційно-вольовий); діагностичний інструментарій (систематичний моніторинг навчальних результатів, анкетування, опитування, зворотний зв'язок тощо); показники; зміст, форми, методи й технології професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ;

– *набули подальшого розвитку й конкретизації* зміст базових понять дослідження; діагностичний інструментарій визначення готовності до професійної діяльності; сучасні тенденції підготовки та професійного розвитку фахівців рятувальних служб у зарубіжному досвіді.

Практичне значення отриманих результатів аргументоване *розробленням* навчально-методичного забезпечення для підготовки кваліфікованих робітників до

професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, а саме: навчальних посібників «Тактична підготовка особового складу структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України», «Дії підрозділів ДСНС України в умовах воєнного стану», «Професійна підготовка особового складу в органах і підрозділах цивільного захисту», «Теорія горіння та вибуху», «Вибухові речовини та боєприпаси. Класифікація, принципи та умови зберігання, організація оперативно-тактичних дій з гасіння пожеж»; практичного посібника «Підготовка кваліфікованих робітників для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України»; термінологічного словника з рятувальної справи (українсько-польсько-англійський); системи тренувальних вправ і кейсів, конспектів лекційних та тренінгових занять; програми виробничого навчання для підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Матеріали дослідження, його положення та висновки можна використовувати в організації освітнього процесу у відомчих закладах вищої, професійної (професійно-технічної) освіти, що готують кваліфікованих робітників пожежно-рятувальних та аварійно-рятувальних підрозділів ДСНС України, у системі підвищення кваліфікації, неформальній освіті тощо.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Національного університету цивільного захисту України (довідка про впровадження від 02.12.2024 № 8801-4051/8801), Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України (довідка про впровадження від 03.12.2024 № 8901-4496/8937-01-31), Вищого професійного училища Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця) (довідка про впровадження від 03.12.2024 № 1062), навчальних пунктів аварійно-рятувальних загонів спеціального призначення Головних управлінь ДСНС України в Київській (довідка про впровадження від 04.12.2024 № 137), Житомирській (довідка про впровадження від 03.12.2024 № 129), Чернівецькій (довідка про впровадження від 12.11.2024 № 156), Рівненській (довідка про впровадження від 05.12.2024 № 62302-3105/6230/6), Івано-Франківській (довідка про впровадження від 04.12.2024 № 546001-3354/5460011) областях.

Особистий внесок здобувача. У навчальному посібнику «Професійна підготовка особового складу в органах і підрозділах цивільного захисту» [2], що створений у співавторстві з Н. Кибальною, І. Маладікою, О. Мирошником, М. Шкарабурою, дисертантові належить розділ 2 (с. 20–34); у навчальному посібнику «Дії підрозділів ДСНС України в умовах воєнного стану» [3] – підрозділи 1.1, 1.2, 1.6 (с. 9–21, с. 60–62); у навчальному посібнику «Тактична підготовка особового складу структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту» [4], що підготовлений у співавторстві з М. Григор'яном, І. Маладікою, Д. Федоренком, авторськими є розділи 1, 2, вступ (с. 7–41); у термінологічному словнику з рятувальної справи (українсько-польсько-англійському) [6], над яким працювала група авторів (Л. Потапенко, Ю. Ненько, А. Майборода, О. Нуязін, А. Нестеренко, Д. Федоренко), укладено розділи 1, 2 (с. 33–116); у навчальному посібнику «Методи і засоби деконтамінації» [92], співавтором якого – Д. Федоренко, І. Чорномаз, С. Куденко, О. Черненко, О. Куліца, О. Бас, здобувачем представлений розділ 4 (с. 52–81); у навчальному посібнику «Теорія горіння та вибуху» [93], що підготовлений у співавторстві з В. Костенком, М. Кришталем, А. Нестеренком, дисертантові належить розділ 1 (с. 8–15); у навчальному посібнику «Фізико-хімічні процеси розвитку та припинення горіння» [94], що розроблений спільно з В. Костенком, А. Майбородою, О. Нуязніним, А. Нестеренком, Ю. Ненько, авторським є розділ 2 (с. 52–60); у

навчальному посібнику «Вибухові речовини та боеприпаси. Класифікація, принципи та умови зберігання, організація оперативно-тактичних дій з гасіння пожеж» [95], над яким працювали також Д. Федоренко, Ю. Дендаренко, здобувач уклав розділи 3, 4 (с. 28–53); у монографії «Захист рятувальників від впливу тепла» [91], підготовлений у співавторстві з В. Костенком, Г. Зав'яловою, Т. Костенко, О. Зав'яловою, А. Майбородою, А. Нестеренком, О. Нуязніним, О. Гаврилком, – розділ 2 (с. 15–48).

В опублікованих зі співавторами працях дисертантові належить низка здобутків: [8] – схарактеризовано таку педагогічну умову, як системність в організації роботи педагогічного колективу профільного закладу освіти з адаптації здобувачів освіти до умов професійної діяльності; [15] – обґрунтовано освітні технології, які інтерактивізують освітній процес та формують необхідні комунікативні компетентності в здобувачів освіти; у спільних публікаціях [16; 33] співавтором запропоновано впровадити в структурних підрозділах Оперативно-рятувальної служби ЦЗ спеціальне початкове навчання кваліфікованих робітників для розвитку ключових кваліфікацій, описано структуру і зміст цього виду навчання; [17] – виявлено суперечність між підвищеним рівнем вимог до підготовленості рятувальників у сучасних умовах і традиційною системою їхньої професійної підготовки, запропоновано шляхи її розв'язання; [24] – схарактеризовано умови професійної діяльності, компоненти професійної підготовки та післядипломної освіти особового складу оперативних розрахунків підрозділів Оперативно-рятувальної служби ЦЗ; [26] – викладено особливості австралійської моделі підготовки й професійного розвитку працівників оперативно-рятувальних служб, підсумовано, що вона є структурованою та представленою у формальній, неформальній, інформальній освіті, [29] – аргументовано застосування отриманих результатів для відновлення родючого шару ґрунту на територіях промислових майданчиків ліквідованих гірничодобувних підприємств; [30] – окреслено способи захисту гірників й особового складу Оперативно-рятувальної служби ЦЗ від дії небезпечних факторів вибуху вугільного аерозолі; [31] – відрефлектовано зарубіжний досвід окреслення вимог пожежної безпеки до будівельних матеріалів, що позначається на швидкості поширення вогню під час пожеж у будівлях, суттєво впливає на виконання оперативних дій особовим складом рятувальних підрозділів; [32] – сформульовано положення, спрямовані на формування професійної компетентності співробітників ДСНС України; [37] – доведено необхідність концептуального обґрунтування і розроблення системи професійного навчання рятувальників, їх підготовки до успішної діяльності під час проходження служби, гасіння пожеж, ліквідації надзвичайних ситуацій та їхніх наслідків. Ідеї співавторів у дисертації не використано.

Результати дослідження апробовано на конференціях і семінарах різного рівня, зокрема: *міжнародних* – «Теорія та практика ліквідації надзвичайних ситуацій» (Черкаси, 2010, 2011); «Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій» (Черкаси, 2012, 2013, 2014, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024); «Організаційно-управлінські, економічні та нормативно-правові аспекти забезпечення діяльності органів управління та підрозділів МНС України» (Черкаси, 2011); «Пожежна безпека: теорія і практика» (Черкаси, 2012); «Актуальні проблеми технічних та соціально-гуманітарних наук у забезпеченні діяльності служби цивільного захисту» (Черкаси, 2013); «Проблеми цивільного захисту: управління, попередження, аварійно-рятувальні та спеціальні роботи» (Харків, 2014); «Надзвичайні ситуації: безпека та захист» (Черкаси, 2016); «Пожежна та техногенна безпека. Теорія, практика, інновації» (Львів, 2016); «International Scientific Conference

New technologies and achievements in metallurgy, material engineering, production engineering and physics» (Częstochowa, 2017), «Проблеми техногенно-екологічної безпеки: освіта, наука, практика» (Харків, 2019); «Social and Economic Aspects of Education in Modern Society» (Warsaw, 2019); «Сучасні проблеми професійної та цивільної безпеки» (Дніпро, 2020); «Theory, science and practice» (Tokyo, 2020); «Integration of scientific bases into practice» (Stockholm, 2020); «Study of modern problems of civilization» (Oslo, 2020); «About the problems of science and practice, tasks and ways to solve them» (Milan, 2020); «Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції» (Мукачево, 2022); *усеукраїнських із міжнародною участю* – «Надзвичайні ситуації: безпека та захист» (Черкаси, 2015, 2018, 2019, 2020, 2021); «Розвиток цивільного захисту в сучасних безпекових умовах» (Київ, 2019); *усеукраїнських* – «Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України» (Хмельницький, 2014, 2015); «Всеукраїнська науково-практична конференція рятувальників» (Київ, 2014, 2015, 2016, 2018); «Пожежна безпека: проблеми та перспективи» (Харків, 2018); *всєармійській* «Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях» (Київ, 2011); *круглому столі* «Об'єднання теорії та практики – запорука підвищення готовності оперативно-рятувальних підрозділів до виконання дій за призначенням» (Харків, 2019); *методологічному семінарі* «Розвиток національної професійної освіти в умовах війни, повоєнного відновлення та євроінтеграції України» (Київ, 2024); *звітних науково-практичних конференціях* науково-педагогічних працівників Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України; *засіданнях кафедри* пожежної тактики та аварійно-рятувальних робіт факультету оперативно-рятувальних сил Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України (2019 – 2024 рр.).

Матеріали кандидатської дисертації «Педагогічні засади адаптації до умов професійної діяльності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби у профільному вищому навчальному закладі» за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти, що захищена 2010 року, у тексті докторської роботи не використано.

Публікації. Основні результати дослідження представлено в 95 наукових працях, із яких: 1 монографія, 3 навчальні посібники, 1 практичний посібник, 1 термінологічний словник (українсько-польсько-англійський), 22 статті в наукових фахових виданнях України, 4 статті в періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних «Web of Science Core Collection» та «Scopus», 5 статей в іноземних наукових періодичних виданнях, 3 патенти, 37 праць у збірниках матеріалів наукових конференцій, 18 праць, що додатково відображає наукові результати.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, п'яти розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дослідження становить 628 сторінок, із них основного тексту – 382 сторінки. Робота містить 19 таблиць, 30 рисунків, 20 додатків. У списку використаних джерел подано 731 найменування, із них 117 – іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі аргументовано актуальність задекларованої проблеми; окреслено об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу; обґрунтовано концепцію, методологічні й

теоретичні засади та методи наукового пошуку; схарактеризовано наукову новизну, теоретичне й практичне значення одержаних результатів; представлено особистий внесок здобувача; подано відомості про впровадження й апробацію результатів наукового пошуку, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі **«Професійна підготовка виробничого персоналу оперативно-рятувальних служб як проблема професійної педагогіки»** досліджено проблему професійної підготовки виробничого персоналу оперативно-рятувальних служб у науковій літературі; проаналізовано вітчизняні й зарубіжні літературні, наукові та документальні джерела; опрацьовано документи міжнародних організацій із проблем цивільного захисту; виконано ретроспективний аналіз становлення та розвитку ДСНС України.

За результатами аналізу праць із проблеми підготовки й професійного розвитку оперативно-рятувальних фахівців у вітчизняному науковому просторі, констатовано, що наявні джерела можна умовно згрупувати за двома категоріями: праці, у яких досліджено функційний складник діяльності служб ЦЗ; роботи, присвячені питанням підготовки фахівців для цих служб та їхньому професійному розвитку.

Вітчизняні науковці активно студіюють підготовку фахівців оперативно-рятувальних служб за такими напрямками: теоретико-методичні засади підготовки фахівців служб НС; зарубіжний досвід підготовки; психолого-педагогічні умови підготовки й підвищення кваліфікації рятувальників; правові аспекти; інноваційні методи навчання працівників оперативно-рятувальних служб; практичний досвід. Дослідники акцентували на підготовці фахівців у вищій школі сфери ДСНС України, залишаючи поза увагою освітні відомчі заклади загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти (ПТО).

Бібліографічний аналіз вітчизняної наукової літератури з питань підготовки працівників оперативно-рятувальних служб засвідчує наявність широкого кола проблем – від теоретичних засад до практичного досвіду. Серед фрагментарно чи недостатньо простудійованих виокремлено такі аспекти: використання потенціалу неформальної та інформальної освіти в підготовці кваліфікованих робітників для служб ЦЗ; розвиток соціальних навичок, андрагогічної компетентності, готовності до неперервного навчання впродовж життя та прагнення до професійного самовдосконалення.

Узагальнено результати зарубіжних досліджень, де зафіксовано різні тематичні напрями та кейс-описи різних проблем, пов'язаних із функціонуванням служб ЦЗ й управління в НС, а саме: менеджмент НС, готовність до НС і запобігання їм, національна безпека й ЦЗ, законодавство в різних країнах щодо правового врегулювання дій в умовах НС. Перші дві групи публікацій систематизовано за видами катастроф і лих (цунамі, землетруси, шторми, глобальне потепління, урбаністичні катастрофи тощо).

За останнє десятиліття в зарубіжному науковому просторі помітно активізувалися дослідження у сфері ЦЗ та управління в умовах НС, що доводять такі вектори: *функційний*, який безпосередньо не стосується підготовки рятувальників, але згідно з яким вивчають механізми забезпечення безперервного функціонування оперативно-рятувальних служб; *компетентнісний*, завдяки якому стало можливим розроблення стандартів підготовки працівників служби ЦЗ та управління в умовах НС; *змістовий*, у межах якого вивчають курикулуми підготовки, обговорюють набір навчальних дисциплін та їх наповнення; *соціально-освітній*, за яким досліджують взаємозв'язок і взаємовплив суспільства й навчання рятувальників; *навчально-*

методичний і навчально-виховний напрям, що тісно пов'язані між собою, оскільки результати наукових розвідок творчо використовують під час підготовки підручників, навчальних посібників, довідників, комплексів вправ і кейсів; *андрагогічний*, що досліджує проблеми навчання дорослих і набуває все більшого значення.

У колі наукових інтересів вітчизняних авторів перебувають питання підготовки працівників оперативно-рятувальних служб засобами неформальної та інформальної освіти, андрагогічні засади професійної підготовки. Зарубіжні праці мають практико-орієнтований характер.

Вивчено документи міжнародних організацій (ООН, Всесвітня організація здоров'я, Всесвітній банк, Міжнародна асоціація менеджерів із НС, Єврокомісія), виявлено світові тенденції в розв'язанні питань, пов'язаних із запобіганням НС, ліквідацією їхніх наслідків, створенням глобальних і національних платформ зі зниження ризиків стихійних лих, а також в обміні знаннями, інформацією, досвідом і найкращими практиками професійної підготовки рятувальників як у формальній, так і в неформальній освіті.

У проаналізованих міжнародних документах («Стратегія системи оцінювання стихійних лих і координації при ООН»; «Хіогська рамкова програма на 2005 – 2015 рр.»; «Сендайська рамка дій»; «Стратегічний план Міжнародної асоціації менеджерів з НС»; «Ініціатива порятунку», «Порядок денний в галузі розвитку на період до 2030 р.», «Стратегія UNDAC»), що регламентують діяльність служб ЦЗ й управління в НС, викладено стратегічні напрями діяльності. Регіональні, національні й місцеві організації керуються у своїй діяльності засадничими принципами та положеннями, що представлені в документах. Вони слугують основою для розроблення нормативно-правового забезпечення діяльності служб ЦЗ та управління в НС. Повною мірою це стосується підготовки й неперервного професійного розвитку фахівців і волонтерів, які допомагають реалізувати політику запобігання НС та подолання і пом'якшення їхніх наслідків.

На підставі ретроспективного аналізу становлення та розвитку ДСНС України з'ясовано причини появи проблем у вітчизняній системі природної та техногенної безпеки населення України в умовах незалежності. У системі, що покликана забезпечувати ЦЗ населення, постійно відбуваються процеси оптимізації та трансформації: перепідпорядкування відомств різним органам державного управління; об'єднання в цілісний орган (Штаб цивільної оборони, Міністерство у справах захисту населення від наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції – у Міністерство надзвичайних ситуацій України); доповнення іншими організаціями (Державна пожежна охорона виведена зі складу Міністерства внутрішніх справ України, передана до Міністерства надзвичайних ситуацій України); демілітаризація і зміна назв деяких структур (війська цивільної оборони, органів і підрозділів Державної пожежної охорони на Оперативно-рятувальну службу ЦЗ); розділення Міністерства надзвичайних ситуацій України на окремі відомства; подальша реорганізація Міністерства надзвичайних ситуацій України та Державної інспекції техногенної безпеки України в єдину ДСНС України.

У другому розділі «**Зарубіжний досвід підготовки та професійного розвитку фахівців оперативно-рятувальних служб**» досліджено зарубіжний досвід навчання та неперервного професійного розвитку рятувальників у країнах із розвинутими відомчими освітніми системами: США, Канаді, Австралії, Угорщині, Франції, Великій Британії, Польщі, країнах Балтії.

У США фахівці в галузі управління в НС опановують необхідні знання, уміння, навички у формальній, неформальній та інформальній освіті. Здобуття неформальної й інформальної освіти можливе за стаціонарною формою (із відривом від виробництва, так званий «on-campus» із проживанням на території освітнього закладу) та онлайн («off-campus», тобто дистанційний). Крім того, в останні роки став популярним мобільний формат, що дає змогу працівникам служб НС оволодівати знаннями, поєднуючи переваги мобільного зв'язку з навчанням. Мобільний та онлайн-формати – типові для неформальної й інформальної освіти.

Професійна підготовка й неперервний професійний розвиток працівників оперативно-рятувальних служб у США організовані на федеральному, регіональному (на рівні штату) та індивідуальному (самоосвіта) рівнях. Підготовка фахівців-рятувальників на федеральному рівні відбувається переважно в структурних підрозділах Федеральної Агенції з управління в НС (FEMA – Federal Emergency Management Agency). Регіональний рівень підготовки представлений службами кожного штату, що відповідає за врегулювання НС і за підготовку своїх співробітників. Серед можливих форм опанування необхідних знань у галузі врегулювання НС і розвитку практичних навичок варто назвати самоосвіту. Звичайно, найпопулярнішим форматом інформальної освіти є онлайн-навчання. На курсах можуть навчатися не лише працівники Федеральної агенції з управління в НС FEMA, а й усі охочі особи. Відповідно до критеріїв, для відбору до кожного навчального курсу потрібно виконати всі зазначені умови.

Підготовка та професійний розвиток працівників оперативно-рятувальних служб у США є комплексними, диверсифікованими, структурованими за рівнями. Їхні характерні особливості такі: мобільність навчальних програм і курсів, що динамічно змінюються в умовах трансформації суспільства; інтерактивність; інтегративність та узгодженість з іншими курсами; послідовність і наступність; можливість побудувати індивідуальну освітню траєкторію навчання впродовж життя.

Австралійська модель підготовки та професійного розвитку працівників оперативно-рятувальних служб, як й американська та канадська моделі, – структурована та представлена у формальній, неформальній, інформальній освіті. Водночас вона вирізняється з-поміж інших тим, що ознайомлення з діями в НС завдяки навчальним курсам і програмам відбувається на національному рівні ще в дошкільному та шкільному віці. Інша характерна особливість пов'язана з практикою визнання закладами вищої освіти Австралії результатів неформального й інформального навчання у сфері управління в НС і ЦЗ. Таку практику активно популяризують, нині вона стала невіддільним складником підготовки рятувальників із вищою освітою.

Розроблена Єврокомісією нормативно-правова документація у сфері ЦЗ й управління в НС акцентує реалізацію освітніх проєктів на транснаціональному рівні, що сприяє підготовці працівників оперативно-рятувальних служб за єдиними стандартами.

У третьому розділі «Система підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України: концептуальні засади та методичні підходи» обґрунтовано методологічні підходи до вдосконалення системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; схарактеризовано концептуальні засади підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності

в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; з'ясовано структуру готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Методологічними орієнтирами досліджуваної проблеми слугують такі підходи: *аксіологічний підхід*, що передбачає формування у кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ ціннісних установок, орієнтацій і професійних якостей, необхідних для успішного виконання професійних завдань та подальшого розвитку в професійній сфері, фокусує зміст підготовки кваліфікованих робітників на формування професійно-ціннісних орієнтацій, які сприяють відповідальному ставленню до виконання службових обов'язків та усвідомленню соціальної значущості професії рятувальника, увиразнює важливість пріоритету життя та здоров'я як ключових цінностей у професійній діяльності; *компетентний підхід*, що спрямований на формування професійних компетентностей кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ через інтеграцію знань, умінь і практичних навичок, забезпечує їхню готовність до виконання завдань у реальних умовах, зокрема в екстремальних ситуаціях.

Загальна структура професійної компетентності кваліфікованого робітника Оперативно-рятувальної служби ЦЗ охоплює три компоненти: *ключові компетентності* (загальнокультурна – знання про моральні, етичні, правові норми; комунікативна – здатність до ефективного спілкування в команді; інформаційна – володіння сучасними технологіями); *фахові компетентності* (знання нормативно-правової бази; умінь виконувати оперативні-тактичні дії в різних умовах; навички роботи з пожежно-технічним обладнанням й аварійно-рятувальним інструментом; *особистісні якості* (витривалість, відповідальність, стресостійкість; готовність до роботи в ризикованих умовах; рішучість і самоорганізованість тощо); *діяльнісний підхід* до підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, що ґрунтований на принципі активної участі в освітній діяльності, спрямований на формування професійних умінь і навичок через практичну підготовку; *особистісно орієнтований підхід*, який скеровує підготовку на розвиток індивідуальних і професійних якостей кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, що окреслює ціннісні орієнтири та вможливає всебічне осмислення професійної діяльності; *інтегративний підхід*, який забезпечує цілісність професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, базований на об'єднанні різних освітніх, професійних, психологічних, фізичних і технічних компонентів у цілісний процес навчання, спрямований на гармонійний розвиток знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного виконання завдань в умовах надзвичайних ситуацій; *системний підхід*, який дає змогу трактувати підготовку кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ як цілісний динамічний і системний процес, що спрямований на формування готовності до професійної діяльності.

Концепція підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ сконцентрована на трьох концептах: *методологічному, теоретичному й практичному*.

Розроблена модель системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ належить до структурно-функційних моделей, оскільки передбачає відтворення ідеального образу проєктованого об'єкта змін і новацій. Її сутність полягає у формуванні єдиної, цілісної структури, що охоплює взаємопов'язані структурні компоненти (підсистеми). Ця модель забезпечує інтеграцію всіх елементів системи для досягнення якісної

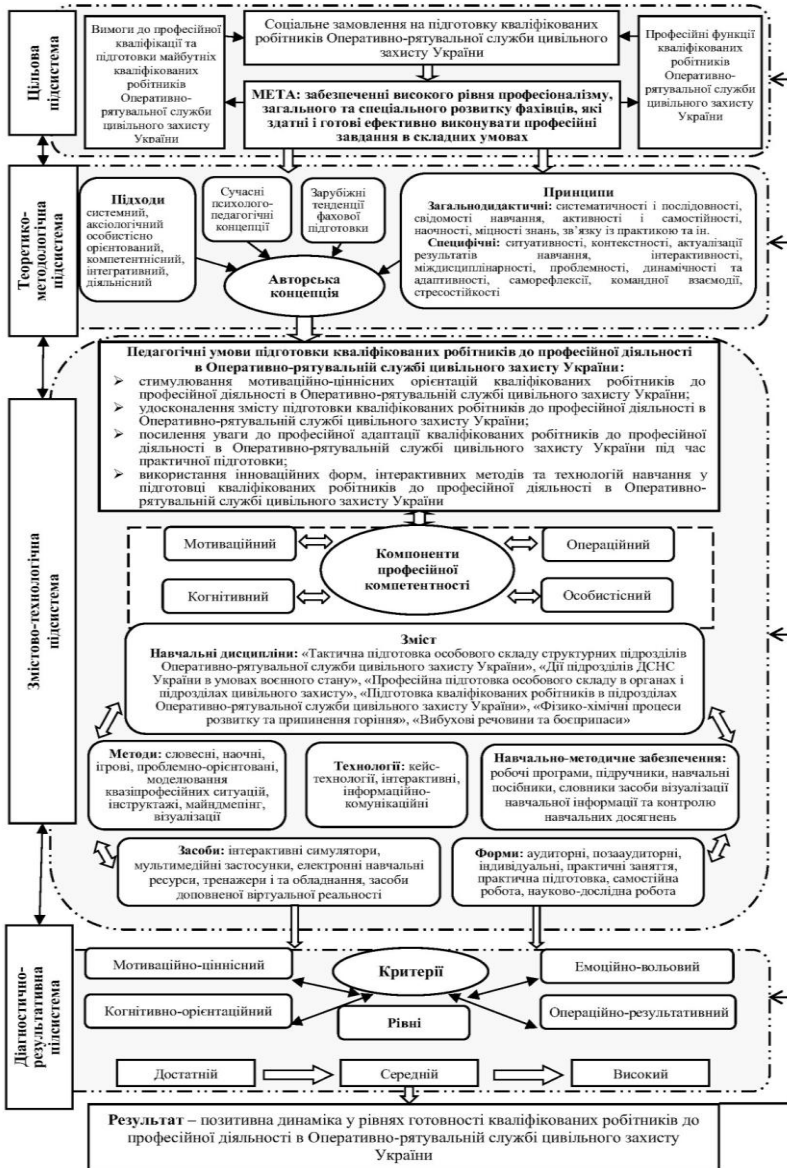

Рис. 1. Система підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України

професійної підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Система професійної підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ України постає як сукупність взаємопов'язаних підсистем (цільової, теоретико-методологічної, змістово-технологічної, діагностично-результативної), які мають вертикальні й горизонтальні зв'язки, виконують низку функцій. До елементів розробленої системи належать: соціальний запит, вимоги Державного освітнього стандарту, провідні світові тенденції, потреби професійної діяльності, завдання та цілі професійної підготовки, теоретико-методологічне підґрунтя, педагогічні умови, зміст підготовки, технологічне й навчально-методичне забезпечення, діапазон критеріїв, результат підготовки.

На підставі аналізу готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ потрактовано як складну динамічну структуру, що охоплює такі компоненти: *психофізіологічний* (стан здоров'я, рівень загальної фізичної підготовки, рівень розвитку прикладних навичок, самопочуття, активність, настрій); *мотиваційний* (інтерес і позитивне ставлення до професії, мотивація до досягнення мети й успіху, мотивація до уникнення невдачі); *орієнтаційний* (знання й уявлення про особливості та умови професійної діяльності, її вимог до особистості працівника); *операційний* (володіння способами та прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, навичками, уміннями, процесами аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення тощо); *емоційний* (емоційна стійкість, рівень тривожності, ставлення до ризику, здатність працювати в напруженій обстановці); *вольовий* (особисті вольові якості, впевненість у собі та у власних силах, уміння зберігати працездатність в умовах дефіциту часу); *оцінювальний* (оцінювання власної професійної підготовленості).

На основі зазначених особливостей оперативного-рятувальної діяльності виокремлено *чотири компоненти готовності* кваліфікованих робітників до такої діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ: *мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний*. Відповідно до компонентів, диференційовано *чотири критерії* готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, а саме: *мотиваційно-ціннісний* (мотиваційний компонент); *когнітивно-орієнтаційний* (когнітивний компонент); *операційно-результативний* (операційний компонент), *емоційно-вольовий* (особистісний компонент). На підставі описаних критеріїв і показників, проаналізованих наукових досліджень виокремлено три рівні готовності до кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ: *достатній, середній, високий*. Запропонована система компонентів, критеріїв і показників уможливила досягнення позитивної динаміки готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

У четвертому розділі «**Педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України**» обґрунтовано педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; описано навчально-методичне забезпечення підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Для ефективною реалізації системи виявлено й теоретично обґрунтовано оптимальні педагогічні умови, що впливають на результативність підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній

службі ЦЗ: стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; активізація професійної адаптації кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ під час практичної підготовки; використання інноваційних форм, інтерактивних методів і технологій навчання в підготовці кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Реалізація першої педагогічної умови – *стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту* – передбачала вплив на мотиваційно-ціннісну сферу особистості за спрямуванням, зокрема на справу, на себе й на позитивні взаємини.

Стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій, необхідних *для справи*, спрямоване передовсім на усвідомлення важливості оперативного-тактичних дій із гасіння пожеж, проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, надання психологічної допомоги постраждалим, задоволення їхніх нагальних потреб в умовах НС. Одним із важливих чинників стимулювання є розуміння цінності вибраної професії та створення умов для цілісного розуміння цього аспекту, розвитку прагнення до самовдосконалення, професійної орієнтованості на досягнення ідеалу, високого рівня суб'єктивного контролю та ін. Стимулювання розвитку мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників забезпечено на основі вивчення мотивів досягнення індивідуального успіху й подальших переваг, отримання матеріальних і нематеріальних благ. Це вможливило розвиток ознак лідера, здатність обдумувати дії, вибирати найбільш раціональні, з огляду на ситуацію. Стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій, необхідних *для позитивних взаємин*, сприяло формуванню конструктивного стилю міжособистісної поведінки, емоційній стабільності, гнучкості, толерантності, тактовності, відкритості під час роботи в команді, відкритості в спілкуванні та ін. Це оптимізував розвиток комунікативних якостей: здатність налагоджувати довірливі взаємини, комунікабельність, креативність у спілкуванні, уміння раціонально використовувати й розуміти вербальні та невербальні засоби комунікації, уміння логічно і зв'язно передавати інформацію, уміння наводити аргументи під час переговорів, дискусій, бесіди; здатність розуміти підтекст у ході комунікації та ін.

Зазначену умову реалізовано завдяки використанню таких механізмів: усвідомлення соціальної користі професії рятувальника; розвиток й активізація потреби в комунікації та взаємодії; завоювання авторитету; створення комфорту й гарантування власної безпеки; підвищення соціального статусу та престижності вибраної професії; підтримка життєзабезпечення; стимулювально-роз'яснювальна робота; залучення до творчої активності.

Основні групи методів, що використані для стимулювання, такі: методи формування професійного інтересу; методи створення ситуації успіху; методи стимулювання обов'язку й відповідальності, зокрема створення ситуації новизни, професійно-практична зорієнтованість навчального матеріалу, методи опори на життєвий досвід, методи емоційно-морального стимулювання, ігрові й інтерактивні методи, методи проблемного навчання тощо.

Друга педагогічна умова – *удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного*

захисту – забезпечена на основі оновлення освітніх програм підготовки за спеціальністю, робочих програм освітніх компонентів / навчальних предметів. Особливу увагу під час удосконалення змісту зосереджено на сучасних вимогах до кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ та нових викликах, зумовлених воєнною агресією.

У межах навчальної компоненти ЗГ 1 «Дотримання основ з охорони праці» доповнено зміст теми 1 «Основні законодавчі акти з охорони праці» аналізом Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки», який регламентує правові, соціальні, економічні, організаційні основи діяльності, пов'язані з об'єктами підвищеної небезпеки та спрямовані на забезпечення захисту життя і здоров'я людей, навколишнього довкілля від шкідливого й негативного впливу аварій на цих об'єктах через запобігання їх виникненню, локалізацію (обмеження) розвитку та ліквідацію можливих наслідків. Тему 9 «Параметри й властивості, що характеризують вибухонебезпеку середовища» доповнено питанням про вибухонебезпеку в умовах воєнної агресії. Схарактеризовано вибухонебезпечні предмети як складник гібридних загроз в умовах війни. Акцентовано на дотриманні протоколу про вибухонебезпечні предмети – наслідки війни. Зміст навчальної програми із загальної компетентності ЗГ 3 «Психологічна компетентність», у межах теми 3 «Правила поведінки в колективі. Основні норми етики й моралі. Поняття лідерство та його основні принципи. Типи характеру й темпераменту людини», удосконалено через представлення важливості позитивного психоемоційного стану рятувальника, способів його збереження, психологічних особливостей професійної діяльності, характеристику зовнішніх і внутрішніх чинників, які регулюють діяльність працівника ДСНС України. Зміст теми 4 «Види психоемоційного стану людини. Ознаки посттравматичного стресового розладу людини. Негативні психічні стани, моделі виходу з них», теми 5 «Правила поводження з людьми з посттравматичним стресовим розладом. Поняття про екстрену психологічну допомогу та методи її надання» збагачений особливостями психоемоційних станів під час війни, характеристикою основних етапів реагування в ситуації загрози (очікування, удар, дії, вирівнювання, усвідомлення). Особливої уваги потребує аналіз причин панічних атак, що породжують серйозні фізіологічні реакції, призводять до втрати контролю і нерациональної поведінки людини в стресовій ситуації, вирізняються необґрунтованими сильними почуттями тривоги та страху. Типову навчальну програму з дисципліни «Аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій (РН-4)» доповнено темою «Проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт в умовах воєнного стану».

Третя педагогічна умова – *посилення уваги до професійної адаптації кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту під час практичної підготовки* – передбачала активне залучення в порівняно стабільне соціальне середовище й оволодіння усталеними засобами та формами діяльності.

Професійну адаптованість кваліфікованого робітника Оперативно-рятувальної служби ЦЗ інтерпретовано як рівень прийняття правил, норм, цінностей і традицій колективу, взаємозв'язків із колегами, керівниками, задоволення власним статусом і становищем у колективі. Процес адаптації реалізовано за двома напрямками: внутрішній (розв'язання внутрішніх суперечностей) та зовнішній (пристосування до умов професійного середовища).

Особливу роль в акцентуванні професійної адаптації кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ відіграє практичний курс (професійно-практичної підготовки), зокрема з виробничого навчання та безпосередньо вправ, виробничої практики, кваліфікаційної пробної роботи. Зосередження уваги на професійній адаптації кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ передбачало три етапи: підготовчо-навчальний, діагностично-тренувальний, підсумково-рефлексивний.

На активізацію професійної адаптації кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ під час практичної підготовки спрямована система тренувальних вправ. Для рятувальників запропоновано такі вправи: дії караулу за сигналом «Тривога»; вправи з рятувальною мотузкою; вправи із захисним одягом та спорядженням; вправи з пожежними драбинами; вправи з підготовки до оперативного розгортання відділень на пожежно-рятувальних автомобілях; вправи з оперативного розгортання відділень без встановлення пожежно-рятувального автомобіля на джерело води; вправи з оперативного розгортання відділень з установкою пожежно-рятувального автомобіля на пожежний гідрант; вправи з оперативного розгортання відділень з установкою пожежно-рятувального автомобіля на водоймище; вправи з оперативного розгортання на автомобілі порошкового гасіння; вправи з ручним механізованим аварійно-рятувальним інструментом та інші навчальні вправи.

Четверта педагогічна умова – *використання інноваційних форм, інтерактивних методів та технологій навчання в підготовці кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту* – реалізована за кількома напрямками: використання інноваційних форм і методів (лекції-візуалізації, лекції з аналізу конкретних ситуацій, лекції-круглі столи, проблемні лекції, лекції-пресконференції, лекції контекстного типу, заняття у формі тренінгів та ін.); професійно-практична підготовка – урок виробничого навчання в закладі освіти; урок виробничого навчання в пожежно-рятувальному (аварійно-рятувальному) підрозділі; виробнича практика на робочих місцях та ін.; застосування інтерактивних методів навчання («Лінія цінностей», «Спільна угода», «Вибери позицію», «Пресметод», «Коло ідей», «Мікрофон», «Очікування», «Мозковий штурм», «Шкала думок», «Метод виклику», «Акваріум» та ін.); використання кейс-технологій; застосування інформаційно-комунікаційних технологій – програмних комплексів (комп'ютерних програм «Canva», «Kahoot!», «Wizer.Me», «Padlet», «Liveworksheets», «H5P»), віртуальних лабораторій та ін., симуляторів і тренажерів; використання вебквестів та імітаційних технологій.

Під час тренінгових занять активно використано сучасні європейські засоби навчання: тренажери «Вогневий модуль», «Газовий модуль», «Багатофункціональний тренажер контейнерного типу». Такі тренінгові заняття проводять у ході опанування навчальних дисциплін «Пожежна тактика», «Рятувальні роботи на місці подій», «Аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи», «Ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій».

Використання кейсів дало змогу описати реальні НС, дії учасників і потерпілих, обговорити й запропонувати оптимальне та обґрунтоване розв'язання проблем, з огляду на всі відомі чинники. На різних етапах дослідження застосовано низку кейсів: «Гроза біля водойми», «Затоплення сільської місцевості під час сильних дощів і повені», «Зсув ґрунту», «Викид небезпечних хімічних речовин під час пожежі на підприємстві», «Вибух у житловому будинку», «Масове скупчення людей під час

концерту» тощо. У ході дослідження використано різні види кейсів: структуровані й неструктуровані за рівнем складності; тематичні, гарвардські executive-кейси за форматом застосування тощо.

У розділі схарактеризовано можливості використання інформаційно-комунікаційних, цифрових технологій, зокрема презентацій, відеоматеріалів на теоретичних заняттях, комп'ютерних програм, симуляторів, тренажерів – на практичних заняттях для відпрацювання практичних умінь і навичок у реальних ситуаціях, формування швидкого реагування на проблему. Наприклад, під час опанування навчального предмета ЗГ 2 «Надання домедичної допомоги» із теми 11 «Поняття про медицину катастроф та високонебезпечні надзвичайні ситуації» використано відеоматеріали «Причини виникнення та класифікація надзвичайних ситуацій» (<https://www.youtube.com/watch?v=1A-0G9S54jg>). Різні медіаматеріали застосовано для презентування кейсів із навчальних предметів. У ході навчання з надання домедичної допомоги використано такі відеоматеріали: «Перша допомога в разі кровотеч», «Техніка застосування прямого тиску на рану», «Перша допомога в разі переломів і вивихів», «Як швидко надати домедичну допомогу», «Перша допомога: алгоритм», «Домедична допомога в умовах воєнного часу» тощо; навчання з охорони праці – «Безпека з усмішкою», «Актуальні питання з охорони праці та пожежної безпеки», «Відеоінструктаж з охорони праці» тощо. У межах виробничого навчання із загальнопрофільної підготовки за професією «Пожежний-рятувальник», за модулем ЗГ 2 «Надання домедичної допомоги постраждалим у надзвичайних ситуаціях», у ході дослідження продемонстровано відеоматеріали: «Порядок підготовки засобів індивідуального захисту», «Перші дії для фахівців із громадської безпеки під час хімічної атаки: засоби індивідуального захисту», «Причини пожеж і правила пожежної безпеки», «Приєм Генлімха» тощо. Для виробничого навчання з професійно-теоретичної підготовки ПК 4.5 «Проведення рятувальних робіт на водних об'єктах» залучено навчальне відео «Організація рятувальних робіт на водних об'єктах» тощо.

Удосконаленню професійної підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ сприяло творче використання віртуальних навчальних середовищ, де з кожного навчального предмета викладено онлайн-курси, які містять презентації та відеоматеріали, тестові завдання для онлайн-тестування.

У зв'язку з особливостями професійної діяльності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, на постійній основі передбачено застосування імітаційних технологій, що спрямовують опанування навчальних предметів на розв'язання проблем у групі з використанням імітацій і ділових ігор на засадах конструктивної взаємодії здобувачів та педагогів. Методично обгрунтоване застосування імітаційних технологій (ситуація-проблема, ситуація-ілюстрація, ситуація-оцінювання, ситуація-інцидент, розбір службової документації, розбір дій з інструкції, навчання дією, ділові ігри (імітаційні та операційні ігри)) позитивно вплинуло на оптимізацію і гнучкість процесу підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, незалежність від наявності засобів та матеріальних ресурсів, запобігання адміністративним втручанням під час аналізу змодельованих ситуацій.

Навчально-методичне забезпечення системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ потрактовано як процес розроблення та супроводу підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної

служби ЦЗ у закладах професійної (професійно-технічної) освіти навчально-методичними документами, які забезпечують якісну підготовку з професії, відповідно до навчального плану, у межах відведеного часу, згідно з особливостями перебігу освітнього процесу. Виокремлено два види навчально-методичного забезпечення професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ: навчально-методичне забезпечення з професії (Державний освітній стандарт із професії, освітньо-професійна програма підготовки з професії) та з навчального предмета (робочі програми навчальних предметів, виробничого навчання та практик, підручники, навчальні посібники, словники та ін., плани виробничого навчання, плани уроків, лекцій, лабораторно-практичних занять, засоби візуалізації навчальної інформації та контролю навчальних досягнень).

Запропоноване навчально-методичне забезпечення підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ відображає авторське бачення щодо формування знань, умінь і навичок із навчального предмета.

Творче використання навчальних посібників, практичного посібника, термінологічного словника, методичних рекомендацій, сформульованих відповідно до робочих програм навчальних предметів, сприяло всебічному представленню змісту навчального матеріалу.

У п'ятому розділі **«Дослідницько-експериментальна перевірка ефективності системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України»** схарактеризовано програму, етапи й методику педагогічного експерименту; описано організацію, хід і результати констатувального та формувального етапів експерименту; узагальнено результати експериментальної роботи.

Експериментальне дослідження проведено на базі Національного університету цивільного захисту України, Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України, Вищого професійного училища Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця), навчального пункту аварійно-рятувального загону спеціального призначення Головного управління ДСНС України в Київській області, навчального пункту аварійно-рятувального загону спеціального призначення Головного управління ДСНС України в Житомирській області, навчального пункту аварійно-рятувального загону спеціального призначення Головного управління ДСНС України в Чернівецькій області, навчального пункту аварійно-рятувального загону спеціального призначення Головного управління ДСНС України в Рівненській області, навчального пункту аварійно-рятувального загону спеціального призначення Головного управління ДСНС України в Івано-Франківській області.

До участі в експериментальній роботі залучено 395 учасників, із них 376 слухачів відомчих професійних (професійно-технічних) закладів освіти (186 осіб – КГ, 190 – ЕГ) і 19 педагогічних працівників (експертів), які готують кваліфікованих робітників для структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби ЦЗ.

Педагогічний експеримент проведено протягом 2018 – 2023 рр., що охоплювало три взаємопов'язані етапи: пошуково-аналітичний, організаційно-експериментальний, підсумковий.

Пошуково-аналітичний етап (2018 – 2019 рр.) передбачав аналіз науково-педагогічної, філософської, психологічної, економічної літератури з проблеми професійної підготовки кваліфікованих робітників до роботи в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ. На цьому етапі конкретизовано науковий апарат дослідження;

з'ясовано особливості професійної діяльності кваліфікованих робітників в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Другий (організаційно-експериментальний) етап дослідження (2019 – 2023 рр.) – експериментальна перевірка гіпотези й авторської концепції підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, а також апробація навчально-методичного забезпечення. На цьому етапі проведено констатувальний і формувальний етапи експерименту.

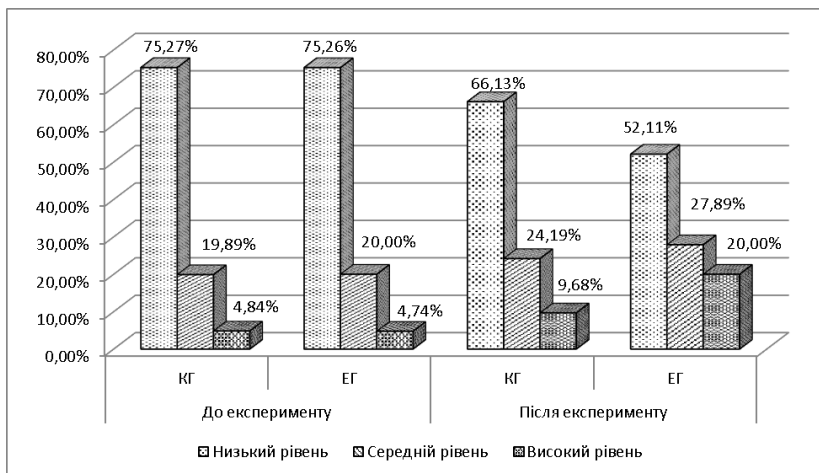
На констатувальному етапі (2019 – 2021 рр.) досліджено реальний стан готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ. На підставі отриманих результатів обґрунтовано систему підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; створено навчально-методичне забезпечення.

Діагностування рівнів готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ на етапі констатувального експерименту вможливило констатацію приблизно однакових результатів: високий рівень готовності зафіксовано в 4,84 % (9 осіб) КГ та 4,74 % (9 осіб) ЕГ; середній рівень готовності – у 19,89 % (37 слухачів) КГ і 20,00 % (38 слухачів) ЕГ; достатній рівень готовності – у 75,27 % (140 респондентів) КГ та 75,26 % (143 респонденти) ЕГ, що доводить недостатню ефективність процесу формування готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Під час *формувального етапу* (2021 – 2023 рр.) педагогічного експерименту впроваджено систему підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, що охоплює функційно взаємопов'язані та взаємодоповнювані компоненти, а також педагогічні умови; створено навчально-методичне забезпечення професійної підготовки; дібрано діагностичний інструментарій.

Результати діагностування загального рівня готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ засвідчують, що високий рівень готовності в КГ зріс лише на 4,84 %, натомість в ЕГ він збільшився на 15,26 %; середній рівень готовності в КГ зріс на 4,30 %, а в ЕГ – на 7,89 %; достатній рівень готовності кваліфікованих робітників у КГ знизився на 9,14 %, а в ЕГ – на 23,15 %.

Вірогідність результатів проведеної експериментальної роботи й достовірність експериментальних даних визначено з використанням непараметричного критерію Пірсона. Результати формувального етапу експерименту підтвердили правомірність та ефективність запропонованої системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ (концептуальна модель, педагогічні умови, навчально-методичне забезпечення), послугувавши підставою для висновку, що мети дослідження досягнуто, окреслені завдання виконано, гіпотезу підтверджено.

Рис. 2. Динаміка загального рівня готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ України

ВИСНОВКИ

За результатами узагальнення багаторічних наукових пошуків й експериментальної роботи з проблеми підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності, обґрунтовано низку висновків.

1. На основі аналізу вітчизняних і зарубіжних документальних та літературних джерел зафіксовано помітне посилення уваги до задекларованої проблеми в сучасній педагогічній науці й практиці. Наукові праці умовно систематизовано за такими напрямками: функційний, компетентнісний, змістовий, навчально-методичний, навчально-виховний, соціально-освітній, андрагогічний. Не всі напрями досліджені повною мірою, деякі з них вивчені недостатньо чи фрагментарно. У сучасному науковому педагогічному дискурсі представлено різні аспекти порушеної проблеми, а саме: теоретичні й методичні засади підготовки кваліфікованих робітників служб із НС; порівняльно-педагогічний аналіз вітчизняного й зарубіжного досвіду; педагогічні умови професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ; інноваційна діяльність, особливості й законодавчі засади відомчої освіти; прогресивні практики. З'ясовано, що в педагогічній теорії досліджено переважно специфіку діяльності служб ЦЗ та питання підготовки виробничого персоналу служби ЦЗ, його неперервного професійного розвитку. На жаль, поза увагою вітчизняних дослідників перебувають питання підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності в умовах цивілізаційних змін, нових викликів і загроз.

2. Ретроспективний аналіз уможливив виявлення особливостей становлення і розвитку ДСНС України, з'ясування деяких гострих проблем і суперечностей у вітчизняній системі природної та техногенної безпеки. Комплекс заходів із захисту населення, територій, довкілля, майна, матеріальних і культурних цінностей від НС, ліквідації наслідків, надання допомоги постраждалим, державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки в період незалежності України виконувала

служба, яка була реорганізована, трансформована та перепідпорядкована різним органам управління – Міністерству внутрішніх справ України, Міністерству України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Міністерству надзвичайних ситуацій України, ДСНС України.

3. Вивчено зарубіжний досвід професійної підготовки й неперервного професійного розвитку фахівців оперативно-рятувальних служб. Підсумовано, що служби у своїй діяльності керуються низкою важливих принципів: неперервність професійної підготовки, профілактики, запобігання та захисту, оперативного реагування, ліквідації і пом'якшення наслідків НС, відновлення. Системи професійної підготовки працівників оперативно-рятувальних служб США, Канади, Австралії та країн Європейського Союзу охоплюють: заклади формальної відомчої освіти, що готують майбутніх фахівців з управління в НС і ЦЗ; навчальні курси при закладах формальної відомчої освіти як освітня пропозиція (без отримання сертифіката); навчальні курси, організовані професійними державними, громадськими об'єднаннями й асоціаціями; навчання на робочому місці; самоосвіта.

У змісті зарубіжних навчальних програм і курсів підготовки рятувальників в інших країнах узято до уваги сучасні й перспективні потреби галузі. Їх наповнення має мобільний, гнучкий, легко адаптований і водночас міждисциплінарний характер. Заслугує на увагу розроблення нових навчальних програм і курсів, зокрема з кібербезпеки, протидії терористичним актам, забезпечення ЦЗ в умовах біологічних загроз; визнання результатів попереднього неформального та інформального навчання; розширення доступу для професійного навчання іноземців; цілеспрямоване впровадження онлайн та змішаного навчання; можливість навчатися впродовж життя. Наголошено, що в усіх зарубіжних системах підготовки успішно впроваджують програми навчання тренерів «ToT» («Train the trainer»).

У професійній освіті працівників оперативно-рятувальних служб США, Канади, Австралії та країн Європейського Союзу простежувані такі тенденції: стандартизація, професіоналізація, цифровізація, постійна цілеспрямована державна підтримка. Досвід кожної країни є унікальним, має свої національні особливості, що формувалися протягом тривалого часу.

4. Для професійної діяльності виробничого персоналу Оперативно-рятувальної служби ЦЗ характерне ускладнення і зростання обсягів завдань, розширення спектру професійної діяльності, удосконалення методів її провадження, зокрема на основі професійної мобільності фахівців та підвищення якості виконання завдань. Особовий склад пожежно-рятувальних, аварійно-рятувальних підрозділів провадить професійну діяльність у складних умовах НС. Ідеться про ситуації невизначеності, неповноти інформації, дефіциту часу для ухвалення та виконання рішень, вплив чинників, що відволікають, високі ризики для життя, інтенсивні переживання та стреси. НС, спричинені російською війною проти України, вирізняються сукупністю негативних чинників: миттєве виникнення пожеж на великих площах унаслідок ракетно-бомбових ударів; руйнування технологічного обладнання з вибитком (розливом) горючих, легкозаймистих рідин, аварійно-хімічно небезпечних речовин; несправність автоматичних систем пожежогасіння; масштабні руйнування будівель і споруд; утворення великої кількості завалів; зростання чисельності потерпілих, що потребує їх оперативного пошуку, рятування, надання домедичної допомоги. Ліквідація наслідків цих та інших НС вимагає одночасного оперативного залучення великої кількості кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ для

висококваліфікованого виконання тактичних дій із рятування людей, гасіння пожеж, осадження хмар аварійно хімічно небезпечних речовин, укріплення нестійких будівельних конструкцій, роботи ланок ручного розбирання завалів із використанням механізованого аварійно-рятувального інструменту, роботи зведених механізованих груп із застосуванням важкої інженерної техніки. Безперечно, це пріоритезує високу професійну готовність, стресостійкість, оперативність дій, відповідальність в умовах НС. Професійна діяльність кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ охоплює комплекс спеціалізованих дій із реагування на НС та ліквідацію їхніх наслідків, гасіння пожеж, проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт в умовах екстремального ризику для життя, зокрема в разі загрози повторних обстрілів.

Навчання кваліфікованих робітників для підрозділів Оперативно-рятувальної служби ЦЗ передбачає відбір кандидатів на службу ЦЗ, підготовку особового складу в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, післядипломну освіту. Підготовка кваліфікованих робітників організована за такими видами: первинна професійна підготовка, професійне (професійно-технічне) навчання, перепідготовка, підвищення кваліфікації.

Професійний розвиток рятувальників як організований процес безперервного професійного навчання передбачає здобуття післядипломної освіти, формування нових і розвиток раніше опанованих компетентностей на основі вищої, професійної (професійно-технічної) або фахової передвищої освіти та практичного досвіду.

Післядипломна освіта кваліфікованих робітників спрямована на підвищення кваліфікації, спеціалізацію (командир відділення Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту), перепідготовку й стажування.

Самостійна робота рятувальників є основним методом підвищення їхньої кваліфікації під час вивчення оперативно-тактичних особливостей району виїзду підрозділу (об'єкта), процесів розвитку й гасіння пожеж, ліквідації наслідків НС, нової пожежної та аварійно-рятувальної техніки, обладнання, інструментів, керівних документів, спеціальної і наукової літератури.

5. В основу окреслення напрямів удосконалення підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ покладено концептуальні засади наукового пошуку. Для їх обґрунтування взято до уваги соціальні, педагогічні (організація освітнього процесу, матеріально-технічне й інформаційно-технологічне забезпечення тощо), психологічні (індивідуальні якості, інтелект, мотивація, особистісний адаптаційний потенціал, міжособистісні взаємини в групі тощо) індикатори. Концепція підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ базована на фундаментальних теоретичних й організаційно-методичних положеннях, що інтегрують сучасні виклики професійної діяльності у сфері ЦЗ. Концепція сконцентрована на трьох концептах: *методологічному, теоретичному, практичному.*

6. Аналіз реального стану професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ та результатів проведеного опитування стейкхолдерів засвідчив низький рівень фундаментальної підготовки; слабку мотивацію до опанування дисциплін гуманітарного циклу, недостатній рівень навчально-пізнавальної активності; невміння застосовувати фахові знання під час виконання конкретних завдань. Це спричинене суттєвими недоліками в структуруванні змісту фундаментальної підготовки, прогалинами в методиці викладання фахових дисциплін, недостатнім дослідженням запитів суспільства щодо

якості професійної підготовки та рівня сформованості компетентності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ. Не потребує доведення той факт, що це негативно впливає на формування готовності до роботи в екстремальних умовах НС.

Готовність кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності залежить від сформованості в них професійної мотивації, глибини професійно-теоретичних знань і професійно-практичних умінь, здатності оперативно діяти в екстремальних ситуаціях, психологічної стійкості та швидкої адаптації до складних умов НС тощо. Готовність кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності потрактована як інтегративна професійно-особистісна характеристика, що вирізняється структурною цілісністю, відображає сформованість професійної мотивації, системи професійно важливих знань, умінь і навичок, психологічної стійкості, що дає змогу ефективно розв'язувати комплексні завдання різного рівня складності в екстремальних умовах, кваліфіковано та узгоджено реалізувати колективну взаємодію як в складі оперативних розрахунків структурних підрозділів, так і між підрозділами.

З огляду на особливості оперативно-рятувальної діяльності, виокремлено чотири компоненти готовності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до такої діяльності: *мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний*. На підставі особливостей кожного компонента визначено критерії й показники, що дають змогу якісно й кількісно діагностувати професійно важливу характеристику, а саме: мотиваційно-ціннісний критерій (мотиваційний компонент); когнітивно-орієнтаційний (когнітивний компонент); операційно-результативний (операційний компонент), емоційно-вольовий (особистісний компонент). Відповідно до описаних критеріїв і показників, результатів наукових досліджень, виокремлено три рівні готовності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності: *достатній, середній, високий*. Запропонована система компонентів, критеріїв і показників уможливила досягнення позитивної динаміки готовності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності.

7. Професійна підготовка кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України – спеціально організований освітній процес, спрямований на формування знань, умінь, навичок та особистісних якостей, необхідних для виконання професійних завдань у сфері оперативно-рятувальної діяльності. Він охоплює навчання сучасних технологій, технічних засобів, законодавчих і нормативно-правових засад, а також практичну підготовку до роботи в умовах високого ризику. Якість професійної підготовки кваліфікованих робітників залежить від створення й упровадження в освітній процес оптимальних і достатніх педагогічних умов, дидактично обґрунтованого навчально-методичного й інформаційного забезпечення. Виокремлено такі педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності: стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності; оновлення змісту підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності; забезпечення професійної адаптації кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності під час практичної підготовки; використання інноваційних форм, інтерактивних методів і технологій навчання в професійній підготовці кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності.

Сучасна система професійної підготовки кадрів для органів і структурних підрозділів ДСНС України не повною мірою увідповіднена з посиленими вимогами воєнної доби. Вдосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ в умовах воєнного стану здійснюється з урахуванням досвіду професійної діяльності практичних підрозділів ДСНС України з гасіння пожеж, причиною виникнення яких є ракетно-бомбові удари по об'єктах і територіях, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій воєнного походження та реалізується шляхом оновлення змісту, технологій і методик підготовки кваліфікованих робітників в системі відомчої професійної (професійно-технічної) освіти, з застосуванням інноваційних підходів розвинених країн до професійного навчання рятувальників.

8. Система підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності інтерпретована як цілісна динамічна сукупність взаємопов'язаних елементів (підсистем), що забезпечують якісну підготовку до виконання складних професійних завдань у сфері оперативно-рятувальної діяльності. Результатом упровадження запропонованої системи підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ є позитивна динаміка у формуванні готовності до професійної діяльності.

Згідно з результатами експериментальної перевірки ефективності системи підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності, зафіксовано, що високий рівень готовності в КГ зріс лише на 4,84 %, у той час як в ЕГ збільшився на 15,26 %; середній рівень готовності в КГ зріс на 4,30 %, а в ЕГ – на 7,89 %; достатній рівень готовності в КГ знизився на 9,14 %, а в ЕГ – на 25,88 %. Позитивні результати отримано завдяки ефективності запропонованої системи підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності, обґрунтованим педагогічним умовам, сучасному навчально-методичному забезпеченню, що розроблене й упроваджене на основі випереджувального підходу.

9. Підготовлено та імplementовано в освітній процес навчально-методичне забезпечення для підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності, а саме: навчальні посібники «Тактична підготовка особового складу структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України»; «Дії підрозділів ДСНС України в умовах воєнного стану»; «Професійна підготовка особового складу в органах і підрозділах цивільного захисту»; «Теорія горіння та вибуху»; «Вибухові речовини та боєприпаси. Класифікація, принципи та умови зберігання, організація оперативно-тактичних дій з гасіння пожеж»; практичний посібник «Підготовка кваліфікованих робітників для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України»; термінологічний словник із рятувальної справи (українсько-польсько-англійський); система тренувальних вправ і кейсів, конспектів лекційних та тренінгових занять; програма виробничого навчання для підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України до професійної діяльності. Доведено позитивний вплив запропонованого навчально-методичного забезпечення на підвищення якості підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, що виявилось в готовності до виконання складних завдань професійної діяльності в умовах російської війни проти України.

Проведене дослідження не вичерпує всіх вимірів цієї багатоаспектної проблеми. У подальшому науковій зусилля доцільно спрямовувати на розроблення сучасних

державних стандартів із робітничих професій для Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, з огляду на компетентнісний підхід, а також на оновлення змісту, технологій і методик підготовки кваліфікованих робітників у системі відомчої професійної освіти в умовах цифрової трансформації суспільства; вивчення можливостей ресурсно-орієнтованого навчання особового складу; забезпечення неперервного професійного розвитку; розроблення та впровадження діагностико-аналітичного інструментарію для оцінювання рівнів розвитку професійної компетентності в умовах змішаного навчання; дослідження особливостей організації співпраці із зарубіжними освітніми закладами відомчої освіти.

**Опубліковані праці, що відображають основні наукові
результати дисертації**

Монографія

1. Покалюк, В. (2024а). *Професійна підготовка кваліфікованих робітників для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України: монографія*. Київ: вид-во ТОВ «Юрка Любченка».

Навчальні посібники

2. Кибальна, Н., Маладика, І., Мирошник, О., Покалюк, В., & Шкарабура, М. (2019). *Професійна підготовка особового складу в органах і підрозділах цивільного захисту: навчальний посібник*. Черкаси: Видавець Третяков О.

3. Коваль, М., Чалий, Д., & Ковальчук, В. (2023). *Дії підрозділів ДСНС України в умовах воєнного стану: навчальний посібник*. Львів: ЛДУБЖД. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/1/9/2/4/3/5/9/diyi-dsns-objednana-kniga-compressed.pdf>

4. Покалюк, В., Григор'ян М., Маладика І., & Федоренко Д. (2023а). *Тактична підготовка особового складу структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України: навчальний посібник*. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

Практичний посібник

5. Покалюк, В. (2019а). *Підготовка кваліфікованих робітників для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України: практичний посібник*. Черкаси: Видавець Третяков О.

Словник

6. Покалюк, В., Потапенко, Л., Ненько, Ю., Майборода, А., Нуязін, О., Нестеренко, А., & Федоренко, Д. (Уклад.). (2020а). *Термінологічний словник із рятувальної справи (українсько-польсько-англійський)*. Черкаси: Видавець Третяков О.

**Статті в наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку
наукових фахових видань України**

7. Покалюк, В. (2010а). Усвідомлення курсантами ВНЗ України завдань адаптації до умов професійної діяльності. *Вісник Черкаського Університету. Серія: Педагогічні науки*, 189 (III), 8-12.

8. Балицька, А., & Покалюк, В. (2011а). Системність в організації процесу професійної адаптації майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби. *Вісник Черкаського Університету. Серія: Педагогічні науки*, 199 (I), 42-48.

9. Покалюк, В. (2012а). Адаптація курсантів ВНЗ МНС України до умов професійної діяльності начальника караулу пожежно-рятувального підрозділу. *Вища освіта України. Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології»*, 3 (46), 138-145.

10. Покалюк, В. (2014а). Готовність фахівців пожежно-рятувальних підрозділів до професійної діяльності. *Збірник наукових праць Полтавського національного*

педагогічного університету імені В. Г. Короленка «Витоки педагогічної майстерності». Серія «Педагогічні науки», 14, 222-228.

11. Покалюк, В. (2014b). Зміст і структура готовності фахівців пожежно-рятувальних підрозділів до професійної діяльності. *Вісник Черкаського Університету. Серія: Педагогічні науки*, 34 (327), 128-133.

12. Покалюк, В. (2015a). Використання ділової гри в освітньому процесі вищого навчального закладу Державної служби України з надзвичайних ситуацій. *Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць*, 738, 150-158.

13. Покалюк, В. (2015b). Ділова гра як метод підготовки майбутніх фахівців підрозділів цивільного захисту до професійної діяльності. *Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць*, 749, 158-166.

14. Покалюк, В. (2015c). Особистісна спрямованість процесу професійної адаптації майбутніх працівників пожежно-рятувальних підрозділів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць*, 41, 429-433. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/3695/3102>

15. Нестеренко, А., Покалюк, В., & Майборода, А. (2015). Методика формування професійної готовності майбутніх фахівців пожежної безпеки до проведення профілактичної роботи у процесі вивчення фахових дисциплін. *Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка «Витоки педагогічної майстерності». Серія «Педагогічні науки»*, 16, 197-203.

16. Покалюк, В., & Нестеренко, А. (2016a). Удосконалення структури та змісту професійної підготовки майбутніх фахівців пожежно-рятувальних підрозділів. *Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка «Витоки педагогічної майстерності». Серія «Педагогічні науки»*, 18, 282-287. URL: <https://sources.pnpu.edu.ua/issue/view/12508/6538>

17. Покалюк, В., & Федоренко, Д. (2019b). Characteristics of professional and technical educational establishments of civil protection of Ukraine. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Зб. наук. пр.*, 54, 45-49. <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5174>

18. Покалюк, В. (2019c). Теоретичні засади навчання безпеки життєдіяльності в закладах освіти України. *Міжнародний науковий журнал «Педагогіка безпеки»*, 4 (2), 97-103. URL: <https://pedbezpeka.vntu.edu.ua/index.php/pb/issue/view/7>

19. Pokaliuk, V. (2019a). The oretical principles of teaching living safety in educational institutions in Ukraine. *Педагогіка і психологія: вісник НАПН України: науково-теоретичний та інформаційний вісник*, 3 (104), 42-47.

20. Покалюк, В. (2019d). Підготовка кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах цивільного захисту. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогіка*, 3. (електронне наукове фахове видання). URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedvisnyk/article/view/11/14>

21. Покалюк, В. М. (2020b). Особливості навчання працівників з урегулювання надзвичайних ситуацій у США. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*, (17)/97, том 1, 35-38. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/2020/17/6475>

22. Покалюк, В. (2020c). Аналіз зарубіжного наукового дискурсу стосовно досліджень у сфері цивільного захисту та управління в надзвичайних ситуаціях.

Міжнародний науковий журнал «Інтернаука», 19 (99), том 1, 10-14.
URL: <https://www.inter-nauka.com/ua/issues/2020/19/6654>

23. Pokaliuk, V. (2020a). Features of Training and Professional Development of Canadian Rescuers. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*, 20 (100), 39-42.
URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16113217076274.pdf>

24. Pokaliuk, V., & Chernenko, O. (2020b). Comparative analysis of training systems of qualified workers of rescue units. *Порівняльна професійна педагогіка: наук. журнал*, 10 (1), 76-84. URL: <https://angl.khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/15/101-2020.pdf>

25. Покалюк, В. (2020d). Основні напрями наукового й методологічного розроблення проблеми спілкування в системі професійної діяльності кваліфікованих робітників структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. *Науковий вісник Льотної академії Збірник наукових праць. Серія: Педагогічні науки*, 7, 87-95.

26. Покалюк, В., & Федоренко, Д. (2023b). Досвід Австралії з підготовки, освіти і професійного розвитку працівників оперативно-рятувальних служб. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки. Збірник наукових праць*, 13, 117-123.

27. Покалюк, В. (2024b). Педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України. *Педагогічна Академія: наукові записки*, (9). URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/597/482>

28. Покалюк В. (2024c). Міждисциплінарний аналіз готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України. *Педагогічна Академія: наукові записки*, (10). URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/615>

Статті в періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та Scopus

29. Kostenko, V., Zavalova, O., Chepak, O., & Pokaliuk, V. (2018). Mitigating the adverse environmental impact resulting from closing down of mining enterprises. *Mining of Mineral Deposits*. Dnipro: Dnipro University of Technology, 12, Issue 3, 105-112. DOI: <https://doi.org/10.15407/mining12.03.105>

30. Zavalova, O., Grygorian, M., Kostenko, V., Liashok, N., Kostenko, T., & Pokaliuk, V. (2021). Theoretical basis for the formation of damaging factors during the coal aerosol explosion. *Mining of Mineral Deposits*, 15 (4), 130-138. DOI: <https://doi.org/10.33271/mining15.04.130>

31. Samchenko, T., Dobrostan, O., Pokaliuk, V., & Chernysh, R. (2023). Creation of Equipment for Testing Roofs for Resistance to External Fire Influence. *Applied Mechanics and Materials*, 917, 95-102. DOI: <https://doi.org/10.4028/p-UmOn0Q>

32. Guzii, S., Prysiazna, O., Lapovska, S., Khodakovskyy, O., & Pokaliuk, V. (2023). Influence of Manganese-containing Additives on the Structural-mechanical, Dielectric and Fire-resistant Properties of Composite Materials on Microwave Absorbing Porous Substrates. *Solid State Phenomena*, 352, 47-55. DOI: <https://doi.org/10.4028/p-6D8jIF>

Статті в іноземних наукових періодичних виданнях

33. Покалюк, В., & Гора, В. (2015d). Удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців пожежно-рятувальних підрозділів. *Міжнародний науковий журнал*

Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III (35), Issue 71, 59-62. URL: https://eprints.cdu.edu.ua/676/1/ped_psy_iii35_71.pdf

34. Покалюк, В. (2019е). Специфіка професійної підготовки та післядипломної освіти особового складу структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. *Edukacja Zawodowa i Ustawiczna: Polsko-Ukraiński Rocznik Naukowy = Професійна і неперервна освіта: польсько-український щорічник. / Акад. спец. педагогіки ім. Марії Гжегожевської у Варшаві ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих Нац. акад. пед. наук України ; наук. рада Т. Александер, Р. Герлях, ... Н. Ничкало та ін. ; Заст. голов. ред. Н. Ничкало. – Варшава : Академія Спеціальної педагогіки у Варшаві, nr 4/2019, 333-343. URL: <https://www.aps.edu.pl/wydawnictwo/czasopisma/edukacja-zawodowa-i-ustawiczna/numery/numer-4-2019/>*

35. Покалюк, В. (2020е). Підготовка особового складу оперативних розрахунків рятувальних частин в структурних підрозділах Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 2 (23), 39-43. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/28022020/6947

36. Pokaliuk, V. (2020c). Practical training of personal of regular subdivisions of structural units of operative and rescue service of civil protection of Ukraine. *World Science*, 3 (55), March, 31-33. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/31032020/6988

37. Pokaliuk, V., & Fedorenko, D. (2020d). Training, Re-Training and Certification Training of Rescuers of Ukraine. *Science Review*, 7 (34), October, 3-7. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_sr/31102020/7218

Патенти

38. Костенко, В., Зав'ялова, О., Покалюк, В., Костенко, Т., & Зав'ялов, Г. (2016а). Теплозахисний костюм. Патент на корисну модель № 109668, № заявки: u201603119; Заявл. 25.03.2016; Опубл. 25.08.2016, бюл. № 16.

39. Костенко, Т., Нестеренко, А., Нуянзін, О., Майборода, А., Покалюк, В., & Костенко, В. (2017а). Пінний охолоджуючий пристрій теплозахисного костюма. Патент на корисну модель № 114109, № заявки: u201609854; Заявл. 26.09.2016; Опубл. 27.02.2017, бюлетень № 4.

40. Костенко, Т., Нестеренко, А., Покалюк, В., Нуянзін, О., Майборода, А., & Костенко, В. (2017б). Охолоджуючий пристрій теплозахисного костюма. Патент на корисну модель № 115193, № заявки: u201609849; Заявл. 26.09.2016; Опубл. 10.04.2017, бюлетень № 7.

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

41. Покалюк, В., Іващенко, Ю., & Леоненко, В. (2010b). *Усвідомлення майбутніми фахівцями пожежно-рятувальної служби України завдань професійної адаптації в ході навчання у профільному ВНЗ. Теорія та практика ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 2-3 грудня 2010 року. (с. 216-219)*. Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.

42. Балицька, А., & Покалюк, В. (2011б). Забезпечення системності організації процесу професійної адаптації майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби. *Організаційно-управлінські, економічні та нормативно-правові аспекти забезпечення діяльності органів управління та підрозділів МНС України: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 15 квітня 2011 року. (с. 78-79)*. Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.

43. Федоренко, Д., Покалюк, В., & Кибальна, Н. (2011). Психологія безпеки виконання аварійно-рятувальних робіт на висоті. *Теорія та практика ліквідації*

надзвичайних ситуацій: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 9-10 грудня 2011 року. (с. 310-331). Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.

44. Покалюк, В., & Леоненко, В. (2011а). Теоретичні засади адаптації до управлінської діяльності фахівців пожежно-рятувальної служби МНС України. *Теорія та практика ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 9-10 грудня 2011 року.* (с. 293-295). Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.

45. Покалюк, В., & Федоренко, Д. (2011б). Особистісна спрямованість професійної адаптації майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби у профільному ВНЗ. *Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях: матеріали III Всеармійської науково-практичної конференції, 26 травня 2011 року.* (с. 252-254). Київ: НУОУ.

46. Покалюк, В., & Потапенко, В. (2012б). Теоретичні засади адаптації до управлінської діяльності фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України. *Пожежна безпека: теорія і практика: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 12 жовтня 2012 року.* (с. 422-424). Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.

47. Покалюк, В., & Матвійчук, Н. (2012с). Педагогічна модель розвитку адаптаційного потенціалу в фахівців пожежно-рятувальних підрозділів ОРС ЦЗ МНС України. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, 7-8 грудня 2012 року.* (с. 321-323). Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.

48. Покалюк, В., & Потапенко, В. (2012д). Адаптація курсантів ВНЗ МНС України до умов професійної діяльності. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, 7-8 грудня 2012 року.* (с. 323-325). Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.

49. Покалюк, В., & Потапенко, В. (2013а). Адаптація до умов професійної діяльності фахівців пожежно-рятувальних підрозділів. *Актуальні проблеми технічних та соціально-гуманітарних наук у забезпеченні діяльності служби цивільного захисту: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, частина 1, 4-5 квітня 2013 року.* (с. 83-85). Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.

50. Покалюк, В. (2013б). Керівник основного (первинного) тактичного пожежно-рятувального підрозділу: теоретична модель. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 грудня 2013 року.* (с. 85-86). Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.

51. Покалюк, В., & Черниш, Р. (2014с). Професійна готовність фахівців пожежно-рятувальних підрозділів. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, 12-13 грудня 2014 року.* (с. 318-321). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

52. Покалюк, В., Іваненко, О., & Малюк, Л. (2014д). Допрофесійна підготовка пожежних рятувальників. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України: тези VII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 21 листопада 2014 року.* (с. 239). Хмельницький: Видавництво НАДПСУ.

53. Покалюк, В. (2014е). Особливості навчальної адаптація курсантів ВНЗ Державної служби України з надзвичайних ситуацій. *Проблеми цивільного захисту: управління, попередження, аварійно-рятувальні та спеціальні роботи: збірник тез*

Міжнародної науково-практичної конференції, 2-3 жовтня 2014 року. (с. 327-329). Харків: НУЦЗ України.

54. Покалюк, В., & Самойленко, Л. (2014f). Структура готовності фахівців пожежно-рятувальних підрозділів до професійної діяльності. *Технології захисту/ПожТех-2014: матеріали 16 Всеукраїнської науково-практичної конференції рятувальників, 23–24 вересня 2014 року. (с. 238-240). Київ: ІДУЦЗ.*

55. Покалюк, В., & Майборода, А. (2015e). Удосконалення підготовки фахівців робітничих професій в пожежно-рятувальних підрозділах. *Сучасний стан цивільного захисту України: перспективи та шляхи до європейського простору: матеріали 17 Всеукраїнської науково-практичної конференції рятувальників, 22-23 вересня 2015 року. (с. 310-312). Київ: Видавництво ТОВ «Основа».*

56. Покалюк, В., Майборода, А., & Нестеренко, А. (2015f). Компоненти змісту професійної підготовки пожежних-рятувальників. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України: тези VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 10 грудня 2015 року. (с. 291-292). Хмельницький: Видавництво НАДПСУ.*

57. Покалюк, В., & Яциняк, А. (2015g). Підвищення якості навчання фахівців робітничих професій пожежно-рятувальних підрозділів. *Надзвичайні ситуації: безпека та захист: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 9-10 жовтня 2015 року. (с. 430-432). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля.*

58. Покалюк, В. (2019f). До питання підготовки кваліфікованих робітників структурних підрозділів ОРС ЦЗ. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, 11-12 квітня 2019 року. (с. 261-262). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.*

59. Pokaliuk, V., Maiboroda, A., & Zhurbinskiy, D. (2019b). Business Game as a Method of Professional Training of Future Specialists of Units of the Operational and Rescue Service of Civil Protection of Ukraine. *Social and Economic Aspects of Education in Modern Society: Proceedings of the XI International Scientific and Practical Conference, Vol. 2, March 22, 2019. (pp. 22-26). Warsaw, Poland.*

60. Покалюк, В. М. (2019g). Основи змісту навчання безпеки життєдіяльності в закладах освіти. *Розвиток цивільного захисту в сучасних безпекових умовах: матеріали 21 Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю), 8 жовтня 2019 року. (с. 215-218). Київ: ІДУЦЗ.*

61. Покалюк, В. (2019h). Декомпозиція професійної підготовки особового складу структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. *Об'єднання теорії та практики – запорука підвищення готовності оперативно-рятувальних підрозділів до виконання дій за призначенням: матеріали круглого столу, 24 жовтня 2019 року. (с. 84-86). Харків: НУЦЗУ.*

62. Покалюк, В. (2019i). Підготовка робітничих кадрів сфери цивільного захисту. *Надзвичайні ситуації: безпека та захист: матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 24-25 жовтня 2019 року. (с. 106-109). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.*

63. Покалюк, В. М. (2019j). Підготовка робітничих кадрів для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту. *Проблеми техногенно-екологічної безпеки: освіта, наука, практика: матеріали Міжнародної науково-*

практичної конференції, 21-22 листопада 2019 року. (с. 68-69). Харків: ТОВ «ПромАрт».

64. Покалюк, В., Августюк, К., & Сивун, А. (2020f). Навчання робітничих кадрів для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 9-10 квітня 2020 року.* (с. 278-2080). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

65. Покалюк, В. (2020g). Навчання робітничих кадрів для структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. *Сучасні проблеми професійної та цивільної безпеки: I Міжнародна науково-практична конференція.* (с. 93-94). Дніпро: Редакційно-видавничий відділ ДВНЗ УДХТУ.

66. Покалюк, В. (2020h). Особливості підготовки рятувальників в США. *Надзвичайні ситуації: безпека та захист: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 29-30 жовтня 2020 року.* (с. 202-203). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

67. Покалюк, В. (2020i). Особливості підготовки працівників рятувальних підрозділів Австралії. *Theory, science and practice: Abstracts of III International Scientific and Practical Conference, October 05-08, 2020.* (pp. 274-277). Tokyo, Japan. URL: <https://isg-konf.com/uk/theory-science-and-practice-ua/>

68. Покалюк, В. (2020j). Європейський досвід підготовки працівників рятувальних підрозділів. *Integration of scientific bases into practice: Abstracts of IV International Scientific and Practical Conference, October 12-16, 2020.* (pp. 302-304). Stockholm, Sweden. URL: <https://isg-konf.com/uk/integration-of-scientific-bases-into-practice-ua/>

69. Покалюк, В. (2020k). Підготовка і професійний розвиток рятувальників Канади. *Study of modern problems of civilization: Abstracts of V International Scientific and Practical Conference, October 19-23, 2020.* (pp. 325-327). Oslo, Norway. URL: <https://isg-konf.com/uk/study-of-modern-problems-of-civilization/>

70. Покалюк, В. (2020l). Професійна підготовка рятувальників в США. *About the problems of science and practice, tasks and ways to solve them: Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference, October 26-30, 2020.* (pp. 348-351). Milan, Italy. URL: <https://isg-konf.com/uk/about-the-problems-of-science-and-practice-tasks-and-ways-to-solve-them/>

71. Покалюк, В., Улітько Р., Попенко, М., Гавриленко, Б., & Чернета, О. (2021a). Особливості практичної підготовки пожежних-рятувальників. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції, 8-9 квітня 2021 року.* (с. 293-295). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

72. Покалюк, В., Улітько Р., Попенко, М., Гавриленко, Б., & Чернета, О. (2021b). Особливості професійної підготовки рятувальників Республіки Естонія. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції, 8-9 квітня 2021 року.* (с. 295-296). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

73. Покалюк, В. (2021c). Міжнародні документи з управління в надзвичайних ситуаціях. *Надзвичайні ситуації: безпека та захист: матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 28-29 жовтня 2021 року.* (с. 45-47). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

74. Покалюк, В. (2022a). Професійне навчання працівників з урегулювання надзвичайних ситуацій у США. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, 26 квітня 2022 року. (с. 239-241)*. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

75. Покалюк, В. (2022b). Документи міжнародних організацій з проблем цивільного захисту. *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції: збірник тез доповідей за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції, 27-28 жовтня 2022 року. (с. 268-270)*. Мукачєво: Вид-во МДУ.

76. Покалюк, В., Малик, Т., & Чудіков, Д. (2023c). Зарубіжний досвід професійного розвитку працівників оперативно-рятувальних служб. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції, 27 квітня 2023 року. (с. 232-233)*. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

77. Покалюк, В., & Бернікова, Т. (2024d). Безпека життєдіяльності в закладах професійної (професійно-технічної) освіти: теоретичні основи вивчення. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції, 25 квітня 2024 року. (с. 256-257)*. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

Опубліковані праці, що додатково відображають наукові результати дисертації

78. Нестеренко, А., & Покалюк, В. (2016). Параметри вибуху та його наслідки. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, 19-20 травня 2016 року. (с. 231)*. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля.

79. Костенко, В., & Покалюк, В. (2016b). Підвищення ефективності захисту рятувальників від інтенсивного теплового випромінювання. *Сучасний стан цивільного захисту України: перспективи та шляхи до Європейського простору: матеріали 18 Всеукраїнської науково-практичної конференції рятувальників, 11-12 жовтня 2016 року. (с. 175-177)*. Київ: ІДУЦЗ.

80. Нуянзін, О., Покалюк, В., Майборода, А., & Нестеренко, А. (2016). Моделювання тепломасообміну в камері вогневої печі при випробуваннях на вогнестійкість несучої стіни. *Надзвичайні ситуації: безпека та захист: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, 21-22 жовтня 2016 року. (с. 115-117)*. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля.

81. Костенко, Т., Покалюк, В., Майборода, А., Нуянзін, О., & Нестеренко, А. (2016a). Пропозиції щодо удосконалення засобів протитеплового захисту. *Пожежна та техногенна безпека. Теорія, практика, інновації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (с. 422-424)*. Львів: ЛДУБЖД.

82. Костенко, Т., Покалюк, В., Майборода, А., Нуянзін, О., & Нестеренко, А. (2016b). Особливості теплового впливу пожежі на теплозахисний костюм пожежника. *Пожежна та техногенна безпека. Теорія, практика, інновації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (с. 486-488)*. Львів: ЛДУБЖД.

83. Kostenko, T., Maiboroda, A., Pokaliuk, V., Nuianzin, O., & Nesterenko, A. (2017). *Modeling of transportation processes in thermal suits with heat extraction. XVIII International Scientific Conference New technologies and achievements in metallurgy,*

material engineering, production engineering and physics. A collective monograf. Series: Monografie Nr. 68/ (pp. 422-426). Czestochowa.

84. Покалюк, В., Романов, О., Салі, В., & Носов, А. (2017a). Декомпозиція екстремальних мікрокліматичних умов професійної діяльності рятувальників. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 травня 2017 року*. (с. 229-231). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

85. Костенко, В., Нестеренко, А., Нуянзін, О., & Покалюк, В. (2017). Математична модель теплообміну в ізоляційному одязі з системою охолодження та без неї. *Надзвичайні ситуації: попередження та ліквідація: збірник наукових праць*, 1, 42-48. URL: <https://fire-journal.ck.ua/index.php/fire/article/view/9/7>

86. Покалюк, В., Костенко, Т., Нуянзін, О., & Нестеренко, А. (2017b). Екстремальні мікрокліматичні умови професійної діяльності рятувальників. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*, 3 (25), 159-164. URL: <https://www.inter-nauka.com/ua/issues/2017/3/2254>

87. Покалюк, В., Панімаш, Ю., & Романов, О. (2018a). Характеристика екстремальних мікрокліматичних умов професійної діяльності оперативних розрахунків пожежно-рятувальних підрозділів. *Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції «Пожежна безпека: проблеми та перспективи», 1-2 березня 2018 року*. (с. 116-118). Харків: НУЦЗ України.

88. Покалюк, В., Романов, О., & Перков, С. (2018b). Моделювання впливу теплового потоку на рятувальників. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 травня 2019 року*. (с. 196-200). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

89. Покалюк, В., Мільчущий, О., & Кірієнко В. (2018c). Дослідження мікрокліматичних умов професійної діяльності особового складу пожежно-рятувальних підрозділів. *Сучасний стан цивільного захисту України та перспективи розвитку: матеріали 20 Всеукраїнської науково-практичної конференції, 9-10 жовтня 2018 року*. (с. 358-360). Київ: Видавничий дім «Гельветика».

90. Покалюк, В., Мільчущий, О., Кірієнко В., & Потапенко, А. (2018d). Аналіз наявних основних засобів індивідуального протитеплового захисту особового складу пожежно-рятувальних підрозділів. *Надзвичайні ситуації: безпека та захист: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 25-26 жовтня 2019 року*. (с. 125-126). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

91. Костенко, В., Зав'ялов, Г., Костенко, Т., Покалюк, В., Зав'ялова, О., Майборода, А., Нестеренко, А., Нуянзін, О., & Гаврилко, О. (2020a). *Захист рятувальників від впливу тепла: монографія / за заг. ред. д. т. н., проф. В. Костенка*. Черкаси: Видавець Третяков О.

92. Федоренко Д., Покалюк В., Черномаз І., Куценко С., Черненко О., Куліца О., & Бас О. (2020). *Методи і засоби деконтамінації: навчальний посібник*. Черкаси: Видавець Вовчок Ольга.

93. Костенко, В., Кришталь, М., Нестеренко, А., & Покалюк, В. (2020b). *Теорія горіння та вибуху: навчальний посібник*. Черкаси: Видавець Третяков О.

94. Костенко, В., Покалюк, В., Майборода, А., Нуянзін, О., Нестеренко, А., & Ненько, Ю. (2020c). *Фізико-хімічні процеси розвитку та припинення горіння: навчальний посібник*. Черкаси: Видавець Третяков О.

95. Федоренко Д., Дендаренко Ю., & Покалюк В. (2024). *Вибухові речовини та боєприпаси. Класифікація, принципи та умови зберігання, організація оперативнотактичних дій з гасіння пожеж: навчальний посібник*. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

АНОТАЦІЯ

Покалюк В. М. Система підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту. – Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Хмельницький національний університет, Міністерство освіти і науки України, Хмельницький, 2025.

У роботі запропоновано розв'язання проблеми суттєвого підвищення ефективності професійної підготовки виробничого персоналу Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України, зокрема кваліфікованих робітників. Теоретично й методично обґрунтовано концепцію підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України, експериментально перевірено ефективність системи професійної підготовки.

Здійснено бібліографічний аналіз проблеми професійної підготовки рятувальників, досліджено зарубіжний досвід підготовки та професійного розвитку фахівців оперативно-рятувальних служб США, Канади, Австралії, європейських країн. Описано особливості професійної діяльності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України, досліджено специфіку виконання професійних функцій у сучасних умовах із ліквідації наслідків ракетно-бомбових ударів, що спричинені повномасштабною російською збройною агресією проти України.

Проаналізовано особливості підготовки рятувальників у системі відомчої освіти Державної служби України з надзвичайних ситуацій, їх неперервного професійного розвитку; з'ясовано сутність феноменів «професійна підготовка кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України», «готовність кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України до професійної діяльності», «система підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України до професійної діяльності». Доведено, що готовність кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України до професійної діяльності залежить від сформованості професійної мотивації, глибини професійно-теоретичних знань і професійно-практичних умінь, здатності оперативно діяти в екстремальних ситуаціях, психологічної стійкості та швидкої адаптації до складних умов надзвичайних ситуацій тощо.

Виокремлено чотири компоненти готовності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України до професійної діяльності (мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний), критерії та показники (мотиваційно-ціннісний критерій (мотиваційний компонент), когнітивно-орієнтаційний (когнітивний компонент), операційно-результативний (операційний компонент), емоційно-вольовий (особистісний компонент), рівні готовності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України до професійної діяльності (достатній, середній, високий).

Розроблено й обґрунтовано концепцію підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України,

що базована на фундаментальних теоретичних й організаційно-методичних положеннях, які інтегрують сучасні виклики професійної діяльності у сфері цивільного захисту. Концепція сконцентрована на трьох концептах – методологічному, теоретичному, практичному.

Ефективність підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України до професійної діяльності забезпечують науково обґрунтовані педагогічні умови: стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України до професійної діяльності; оновлення змісту підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України до професійної діяльності; забезпечення професійної адаптації кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України до професійної діяльності під час практичної підготовки; використання інноваційних форм, інтерактивних методів і технологій навчання в професійній підготовці кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України до професійної діяльності.

Розроблено й експериментально перевірено ефективність системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України. Результатом упровадження запропонованої системи є позитивна динаміка у формуванні готовності до професійної діяльності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. Підготовлено та імplementовано в освітній процес відомчих закладів освіти навчально-методичне забезпечення підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України до професійної діяльності.

Ключові слова: кваліфіковані робітники, Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту України, професійна підготовка, професійна діяльність, педагогічні умови, готовність до професійної діяльності, навчально-методичне забезпечення, концепція підготовки, система підготовки.

ABSTRACT

Pokaliuk V. M. System of training qualified workers for professional activity in the Operational and Rescue Service of Civil Protection. – Qualifying scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences in the specialty 13.00.04 - Theory and Methods of Vocational Education. Khmelnytskyi National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Khmelnytskyi, 2025.

The paper proposes a solution to the problem of significantly increasing the effectiveness of professional training of production personnel of the Operational and Rescue Service of Civil Protection of Ukraine, in particular, qualified workers. The dissertation theoretically and methodologically substantiates the concept of training qualified workers for professional activity in the Operational and Rescue Service of Civil Protection of Ukraine, and experimentally tests the effectiveness of the professional training system.

A bibliographical analysis of the problem of professional training of rescuers was carried out, foreign experience in training and professional development of specialists of the operational rescue services of the USA, Canada, Australia, and European countries was studied. The features of the professional activity of qualified workers of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine were described, and the specifics of the performance of professional functions in modern conditions of liquidation of the

consequences of missile and bomb strikes caused by the full-scale Russian armed aggression against Ukraine were studied.

The peculiarities of training rescuers in the system of departmental education of the State Emergency Service of Ukraine, their continuous professional development are analyzed; the essence of the phenomena "professional training of qualified workers of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine", "readiness of qualified workers of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine for professional activity", "system of training qualified workers of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine for professional activity" is clarified. It has been proven that the readiness of qualified workers of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine for professional activity depends on the formation of professional motivation, the depth of professional theoretical knowledge and professional practical skills, the ability to act promptly in extreme situations, psychological stability and rapid adaptation to difficult conditions of emergencies, etc.

Four components of the readiness of qualified workers of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine for professional activity (motivational, cognitive, operational, personal), criteria and indicators (motivational-value criterion (motivational component), cognitive-orientational (cognitive component), operational-resultative (operational component), emotional-volitional (personal component), levels of readiness of qualified workers of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine for professional activity (sufficient, average, high) have been identified.

A concept for training qualified workers for professional activity in the Operational and Rescue Service of Civil Protection of Ukraine has been developed and substantiated, which is based on fundamental theoretical and organizational and methodological provisions that integrate modern challenges of professional activity in the field of civil protection. The concept is focused on three concepts - methodological, theoretical, practical ones.

The effectiveness of training qualified workers of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine for professional activity is ensured by scientifically based pedagogical conditions: stimulation of motivational and value orientations of qualified workers of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine for professional activity; updating the content of training qualified workers of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine for professional activity; ensuring professional adaptation of qualified workers of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine for professional activity during practical training; use of innovative forms, interactive methods and technologies of training in the professional training of qualified workers of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine for professional activity.

The effectiveness of the system for training qualified workers for professional activity in the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine has been developed and experimentally tested. The result of the implementation of the proposed system is a positive dynamic in the formation of readiness for professional activity of qualified workers of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine. Educational and methodological support for the training of qualified workers of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine for professional activity has been prepared and implemented in the educational process of departmental educational institutions.

Key words: qualified workers, the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine, professional training, professional activity, pedagogical conditions, readiness for professional activity, educational and methodological support, training concept, training system.

Підписано до друку 08.02.2025.
Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 2,0.
Наклад 100 прим. Замовлення № 0802025.
Віддруковано з оригінал-макета замовника.
Друк ФОП Паляниця В. А.
м. Тернопіль, вул. Б. Хмельницького, 9а, оф. 38.
Свідоцтво про внесення до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК №4870 від 20.03.2015 р.